

ביטאון לענייני מקרא
גיליון מט (מרחשוון תשס"ט)

הוצאת תבונות

שער: דף מתוך מקראות גדולות, דפוס ראשון, ונציה רפ"ד-רפ"ו

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

א. אסתר מגלה את זהותה

מגילת אסתר מקיפה תקופה של עשר שנים שניתן לחלקה לשלוש חטיבות זמן: א. המגילה מתחילה בשנה השלישית למלכות אחשוורוש (אסתר א', ג), השנה שבה ערך משתאות ראווה ממושכים, שבסופם הורדה ושתי ממלכותה; ב. לאחר מכן, היא מתארת תקופה של כארבע שנים, שבמהלכן חיפש המלך את הראויה למלוך תחת ושתי, עד אשר בחר באסתר – בסוף השנה השביעית למלכותו (ב', א-ח). ניסיון ההתנקשות של בגתן ותרש באחשוורוש, שנמנע הודות למרדכי, אירע לאחר מכן, בסמוך לבחירת אסתר (שם, כא-כג); ג. מכאן ואילך, 'מדלגת' המגילה חמש שנים,³ ורוב פרקיה (ג'-ט') מתרכזים בשנה השתים עשרה למלך אחשוורוש – היא

* כהבהרה מקדימה למאמר זה, עלינו לומר, כי במונח 'ספרות רבנית' כוונתנו לכלל הספרות התורנית המאוחרת לספרות התלמודית והמדרשית (= 'ספרות חז"ל'), ובנידון כאן, מתבלטת בעיקר הספרות התורנית הענפה שנכתבה סביב מגילת אסתר למן המאה ה"ו ואילך – עד לדורות האחרונים.

עוד נציין, כי לראשונה התייחסנו בקצרה לנושא הנידון כאן, בדף שבועי, אוניברסיטת בר-אילן 593, תשס"ה, עמ' 1-3.

1. כמובן ניתן לחלקה ליחידות קטנות יותר. ראה למשל: ח"י חמיאל, 'לרעיונה המרכזי של מגילת אסתר', מעייני מקרא, ירושלים תשמ"ג, עמ' 534-535, שחילקה לחמש יחידות.
2. לפי חז"ל, נגזרה עליה מיתה והיא הוצאה להורג. ראה: תרגום ראשון, אסתר א', יט; שם ב', א; תרגום שני ב', א; אסתר רבה פרשה ג טו; פרשה ד ח; פרשה ד יא; פרשה ה ב; מדרש אבא גוריון פרשה א, עמ' 16; פרשה ב, עמ' 17-18.
3. אשר להפלת הפור ותכנית המן להשמדת היהודים, הדבר מפורש במגילה, שהיה זה "בחדש הראשון הוא חזש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשוורוש" (ג', ז). אבל, אשר לעליית המן לגדולה, שמסופר עליה: "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן" (ג', א) – בזאת מצאנו שתי שיטות:

א. יש הסבורים, שגם עליית המן לגדולה אירעה בשנה ה"ב. כך כתב ראב"ע, אסתר ג', א (בנוסח א ובנוסח ב): "אחר הדברים האלה – אחר חמש שנים". גם מדברי הבבלי, מגילה יג ע"ב "אחר מאי" וכו', יש מקום להסיק שעליית המן לגדולה לא הייתה בסמוך לבחירת אסתר ולמעשה של בגתן ותרש. אכן, יושם לב, שגם לשיטה זו, אף שעניין הפור היה בתחילת השנה השתים עשרה, אפשר שתחילת עלייתו של המן לגדולה הייתה בסוף השנה האחת עשרה. כך

הסתירה אסתר במשך שנים, את זהותה, וידיעה זו באה להם כהפתעה גמורה⁷ – וכפי שיובהר להלן:

הסתרת זהותה: עובדה היא, שבסיפור המגילה שקדם לאותו משתה, מודגש פעמיים שזהותה של אסתר לא הייתה ידועה: א. לאחר שהוסרה ושתי ממלכותה, ואחשוורוש חיפש אישה שתמלוך תחתיה, מסופר במגילה כי לצד נערות רבות שנקבצו אל שושן הברה, נלקחה גם אסתר. אלא שבשונה מכולן: "לא הגידה אסתר

6. נכון הוא, שלפי לשון הפסוק לא ציינה אסתר במפורש את זהותה ואת זהות עמה. אבל מכך שאמרה "אני ועמי", וסיפרה כי נגזר על עמה הרג ואבדן, ניתן היה להסיק בנקל כי היא יהודייה – כלום היה עוד עם בממלכת אחשוורוש שנגזר עליו לאחרונה "להשמיד להרוג ולאבד" (וכפי שכתב בצחות לשונו ר"ש הלוי אלקבץ, מנות הלוי, אסתר ב', ג, מהד' רח"י פרידמן, ברוקלין תשנ"ח, ח"א, עמ' ער: "והיא קוראה בקול גדול יהודית אני באומרה כי נמכרנו אני ועמי, והוא היודע שהיהודים הם הנמכרים"). הדעת נותנת אפוא, שאחשוורוש והמן הסיקו מיד מהי זהותה של אסתר, כפי שמלמדת תמיהת אחשוורוש שבאה בעקבות דברי אסתר. הוא לא שאל אותה 'מי את אסתר', אלא "מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן" (ז', ה). וראה: ויקרא רבה פרשה כו, ח, מהד' מרגליות עמ' תריא (וכן באיכה רבה הגדפס, פרשה א, מא וכעין זה בתנחומא [בבובר], אמור ה, עמ' 84): "שהרגיש בה שהיא יהודית", ומן הסתם, מן הטעם האמור. ראה גם: מדרש לקח טוב, אסתר ד, ח: "מערתה נתן לה [= מרדכי] רשות להודיע שהיא יהודית... וכן אמרה אסתר 'כי נמכרנו אני ועמי'". דומה, שעצם האמירה "אני ועמי", היא הודעת אסתר שהיא יהודייה, וכפי שנתבאר. אכן, מלבד שמפשוטו של מקרא עולה שאסתר גילתה כאן את זהותה, הרי שלפי מקורות אחרים בספרות חז"ל מתברר, שהפסוק הנזכר איננו משקף את כל שאמרה אסתר, ולאמתו של דבר היא אמרה מפורשות שהיא יהודייה, ולחלק מן המקורות אף גילתה שהיא מצאצאי שאול המלך. ראה: מגילה טז ע"א – "דאמרה ליה מדבית שאול קאתינא" (וראה אשר הרחיב על כך: ר"ט צהלון, **מגילת אסתר עם ביאור לקח טוב**, ירושלים תשס"ה, עמ' קכה); תרגום ראשון, אסתר ז', ד – "ארום ניזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל"; מדרש קדום בלתי-ידוע לאסתר, בתוך: רצ"מ רבינוביץ, **גזני מדרש**, תל אביב תשל"ז, עמ' 159 – "שאיני יהודית". וראה גם: ר"ש הלוי אלקבץ (שם), אסתר ז', ה, ח"ב, עמ' קצ), שציטט מדרש שהובא בפירושו של ר' יהודה ן' שושן, שאסתר אמרה למלך "ועל משפחתי ששאלתני, בת בני בניו של שאול המלך הראשון אני".

7. ראוי לציין, כי דמיון ניכר קיים בין מגילת אסתר לבין סיפור יוסף במצרים, הן בתוכני העלילה והן בלשונותיה, וכבר עמדו על כך רבים. אחד המוטיבים הדומים הוא, שבשני הסיפורים נערכו שני משתאות עיקריים, שבשני שבהם מגלה הגיבור הראשי את זהותו – יוסף מתוודע לאחיו, ואסתר – לאחשוורוש ולהמן. ראה למשל: מ' גן, 'מגילת אסתר באספקלריית קורות יוסף במצרים', **תרביץ** לא, תשכ"ב, עמ' 147; ג"ח כהן, 'מבוא', **ספר אסתר עם פירוש דעת מקרא**, ירושלים תשל"ג, עמ' 13 (וגם: הני"ל, 'אסתר המלכה בעקבות יוסף הצדיק', **עיונים בחמש המגילות**, ירושלים תשס"ו, עמ' 315). על דבריהם יש להוסיף כי הדמיון ממשיך גם בתגובת הנוכחים בשני הסיפורים – על אחי יוסף מסופר (בראשית מ"ה, ג): "ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו", וממש בדומה לכך מסופר על המן (אסתר ז', ו): "והמן נבעת מלפני המלך והמלכה". על קווי דמיון נוספים (העולים מתוך דיונו הנרחב כאן), ראה להלן הערות 88, 105, 108, 132.

השנה שתחילתה בתכנית המן להשמדת היהודים (ג', ז-טו), המשכה בפעילות משותפת של מרדכי ואסתר לביטול תכניתו, וסופה ב"ונהפוך הוא" – ניצחונות היהודים על שונאיהם ומבקשי רעתם בסוף השנה השתים עשרה (ט', א-יט).

סיפור המגילה, שמתנהל 'באטיות ובעצלתיים' בשתי חטיבות הזמן הראשונות, 'תופס תאוצה', בהדרגה, בחטיבה השלישית, בעיקר מאז שאסתר מתחילה לפעול לסיכול תכנית המן. לשיא הדרמה מגיע הסיפור במשתה השני שערכה אסתר למלך ולהמן (פרק ז'). במהלך המשתה הזה חל המהפך הגדול ביחסו של המלך להמן, מהפך שהביא על המן את קצו בתלייה.

במשתה הזה היו כמה התרחשויות בלתי-צפויות, שגרמו למהפך והשלימוהו. הראשונה שבהן הייתה בקשתה של אסתר מאת המלך (ז', ג-ד): "תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי. כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד". על פי פשוטן של מקראות, וכן לדעת חז"ל⁵, נראה כי כאן שמעו המלך והמן לראשונה את אשר

למשל, כתב ר' משה אריה מטרעסטינא, **חמש מגילות עם פירוש באר שבע**, וילנה תר"ה, אסתר ג', א, עמ' 45: "בשנה י"א נתגדל המן והתחיל את הגורל בתחילת ה"ב". ב. יש הסבורים, שעליית המן לגדולה אירעה בסמוך למעשה בגתן ותרש. כך נאמר במדרש לקח טוב ג, ז: "בשנת שבע נשאת אסתר ונתגדל המן, וי"ב הפיל פור". בשיטה זו הלכו פרשנים רבים, אשר הוסיפו לבאר מדוע העלה אחשוורוש את המן לגדולה דווקא לאחר בחירת אסתר ומעשה בגתן ותרש. תורף דבריהם הוא, שהמן היה השר שגרם לסילוק ושתי (על פי מגילה יב ע"ב: "ממוכן זה המן"), ובכך אפשר את בחירת אסתר – שעל ידה נתגלגלה הצלת המלך מבגתן ותרש, ולכן עתה רצה המלך להטיב עמו ולתת לו שכרו. ראה בסגנונות דומים: ר"י חיון, אסתר ג', א, ברוקלין תש"ס, עמ' כא; ר"י אבן יחיא, אסתר שם; ר"מ אלשיך, **משאת משה**, אסתר שם, ירושלים תש"ן, עמ' תיט-תכ; **מגילת אסתר עם פירוש ר' אלישע גאליקו**, אסתר שם, מהד' ר"מ פלאהר, לייקוואוד תשנ"ה, עמ' נו. אכן, לשיטה זו נראה שצריך לומר, שאמנם המן נתגדל מיד לאחר מעשה בגתן ותרש, אבל הוא לא הגיע לשיא גדולתו אלא כעבור כארבע שנים – בסוף השנה האחת עשרה למלך, או בתחילת השנה השתים עשרה – שאז החלו הכול לכרוע ולהשתחוות לו. לאחר מכן, תוך זמן מסוים, נודע לו שמרדכי לא כורע ולא משתחוה, ואז הופל הפור להשמדת 'עם מרדכי', והפלת הפור, הייתה בתחילת השנה השתים עשרה, בחודש ניסן, כמפורש במגילה (או אפשר שיאמרו האוחזים בשיטה זו, שאמנם הגיע המן לשיא גדולתו מהרה, אלא שבמשך מספר שנים לא נודע שמרדכי לא כורע ולא משתחוה לו, וכשנודע הדבר, בסוף השנה הי"א או בתחילת השנה הי"ב, אז יזם המן את תכנית ההשמדה).

4. על מהפך זה (שנבע מדברי אסתר במשתה), טיבו וגורמיו, ראה בהרחבה: ב' שפיגל, 'מהפכו של אחשוורוש במשתה השני עם אסתר – פן מיוחד של מעורבות שמימית בספרות הרבנית', **מגדים** מג, תשס"ה, עמ' 87-118.

5. ראה: ויקרא רבה פרשה כו, ח, מהד' מרגליות עמ' תרי-תריא; איכה רבה הגדפס, פרשה א, מא; תנחומא (בובר) אמור ה, עמ' 84; מדרש לקח טוב ד, ח; שם ח, ב. מכל המקורות הללו עולה בבירור, שכאן לראשונה שמע אחשוורוש שאסתר יהודייה. וראה גם המקורות הנזכרים להלן בהערה 6.

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

שלאחר שגילתה אסתר את זהותה, והוסיפה לספר למלך שהמן הוא שזומם להרוג אותה ולהשמיד את עמה, מסופר במגילה: "והמן נבעת מלפני המלך והמלכה. והמלך קם בחמתו ממשתה היין... והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה" (ז', ו-ו)! תגובתם הנסערת מלמדת על עצמת הרושם של הודעת אסתר. העובדה שהמלכה היא יהודייה, ערערה כפי הנראה¹³ את כל תכנית ההשמדה של היהודים, התכנית שהגה המן ואישר המלך אך לפני ימים ספורים.

זאת ועוד, עובדה זו אף העלתה את חמת המלך על המן, עד שזה האחרון חשש לחייו!¹⁴ ובאמת, זמן מועט לאחר מכן, כאשר חזר המלך מגינת הביתו, וראה את המן נופל על המיטה אשר אסתר עליה (ז', ח), וחרבונה, אחד מן הסריסים, הוסיף לספר למלך על העץ אשר עשה המן למרדכי (ז', ט), או אז נחרץ גורלו של המן, וככתוב: "ויאמר המלך תלחו עליו" (שם).

נמצא אפוא, כי החוליה הראשונה בשרשרת האירועים שהביאה למפלת המן ולתלייתו, הייתה גילוי אסתר את זהותה באותו משתה.

הקשיים המתעוררים: על עניין מהותי ומשמעותי זה מתעוררות שתי שאלות גדולות. האחת, כיצד הצליחה אסתר להסתיר את זהותה בכל אותן השנים שקדמו לאותו משתה. והשנייה, כיצד לא הבינו אחשוורוש והמן עד כה שאסתר היא יהודייה.

הסביר את דברי ר' יהודה בבבליה, מגילה יג ע"א: "הדסה שמה, ולמה נקראת שמה אסתר – על שם שהיתה מסתרת דבריה".

13. רבה מאוד הסבירות, שאם הם היו מודעים לכך קודם, אחשוורוש לא היה מאשר את תכנית ההשמדה, ואף המן לא היה מהין להציעה, ואולי בכלל לא היה נמלא חמה על מרדכי בידועו שהמלכה גם היא יהודייה! על עניין זה עמדו רבים מן המפרשים, ראשונים ואחרונים. כך כתבו ראשונים: "שאלו הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה לאחר שנשאת לאחשוורוש, לא נתקנא המן למרדכי, ולא נתן לו אחשוורוש רשות לעשות בעם כטוב בעיניו". ראה: **תוספות השלם** (על אסתר), ירושלים תשס"ג, אסתר ב', יט, עמ' מח (בשם ר"י קרא ורשב"ם). וכך כתבו אחרונים: "שהדבר היה מוכרח שלא ידע שום אדם שמיהודים היא, דאם לא כן, לא היה נשא לב המן לגזור גזירה זו, וגם הישראל היו אומרים אחות לנו בבית המלך". ראה: ר"י מליסא, **מגילת סתרים**, מהד' ירושלים, תשנ"ה, אסתר ב', י (וביחס להמשך דבריו, ראה פרק ז, סעיף 2). יש להוסיף, כי לפי תרגום שני, אסתר ח', ז, אחשוורוש אמר לאסתר כי היא זו שגרמה לכל צרת היהודים, בהסתרת זהותה מפניו. ובנוגע להמן יש להוסיף, שרבים כתבו כי בדברים הללו הוא חשב להתנצל בפני אסתר באותו משתה ולומר לה כי הוא לא ידע ולא שיער בנפשו כי היהודים הם עמה, "וכמו שאחשוורוש לא היה יודע עד הנה!" ראה: **מגילת אסתר עם פירוש ר' אלישע גאליקו** (לעיל, הערה 3), אסתר ז', ו, עמ' קכב.

14. כך עולה מפרוטו של מקרא. אמנם, רבים מפרשני המגילה נתקשו: מדוע באמת מערער הדבר את תכנית המלך והמן, מדוע כעס המלך כאשר נודע לו שאסתר יהודייה, ומפני מה כעס על המן, עד שזה האחרון כבר חשש לחייו? על הקשיים הללו ויישוביהם, ראה בהרחבה: ב' שפיגל (לעיל, הערה 4).

את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד" (ב', י); ב. גם לאחר שנבחרה אסתר למלכה, והמלך עשה משתה לכבודה, מסופר: "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי" (ב', כ). נמצא, שרק במשתה הנידון, המשתה השני עם המלך והמן, גילתה אסתר לראשונה את זהותה.⁸

כך סוכם הדבר במדרש לקח טוב ח, ב: "חמש שנים עמדה אסתר בדבר מרדכי, שלא הגידה מולדתה ואת עמה, משנת ז' למלכותו⁹ עד י"ב שנה למלכותו" – היינו עד למשתה הנידון שנערך בתחילת השנה ה"ב, באמצע חודש ניסן.¹⁰

משמעות ההסתרה: אין ספק, שהדגשת הדבר פעמיים במגילה מלמדת על חשיבותו של פרט זה. לבטח היה ל'סוד' הזה של אסתר משקל מכריע בהשתלשלות האירועים במגילה¹¹ – ובמיוחד כאשר נתגלה והביא למפלת המן.¹² עובדה היא,

8. לפי מדרש לקח טוב ד, ח (צוטט לעיל, הערה 6), גם גילוי זהותה, כהסתרתו, נעשה במצוות מרדכי.

9. מלשון המדרש עולה שאסתר נלקחה לבית המלך בשנה השביעית, וכפי שנתפרש הדבר בכמה מדרשים. ראה: סדר עולם רבה, פרק כט; מדרש פנים אחרים, ג"ב, פרשה ב, עמ' 64.

10. כך עולה מפרוטו של מקרא. שכן, ב"ג בניסן נקראו סופרי המלך ונכתבו איגרות ההשמדה (אסתר ג', יב), ועוד באותו היום, י"ג בניסן, עדכן מרדכי את אסתר, והיא ניאותה לבוא אל המלך ולבקש על עמה, בתנאי שיהודי שושן יצומו עבורה שלושה ימים (ד', טז), ו"ביום השלישי" (ה', א) היא באה אל המלך. בין אם "ביום השלישי" משמעו ביום השלישי לצום, ובין אם כוונתו ליום שלישי 'אחר' (למשל, שלישי לשילוח האיגרות, ראה: רש"י, מגילה טז ע"א, ד"ה ולתעניתו; ר"ד ור"י נחמיאש, אסתר ה', א), כך או כך, עולה כי המשתאות שעשתה אסתר היו בתחילת חג הפסח. אכן, בספרות חז"ל מפורש עניין התאריך, והדעה הרווחת היא שאסתר באה למלך בט"ו בניסן (יום טוב ראשון של פסח), ובאותו יום היה המשתה הראשון, ולמחרת, בט"ז בניסן, היה המשתה השני. ראה: סדר עולם רבה, פרק כט; אסתר רבה פרשה ט ב; פרקי דרבי אליעזר, פרק נ; אגדת אסתר פרשה ז; מדרש לקח טוב ה, א. אכן, גם לדעות האחרות בנוגע לתאריכי המשתאות שערכה אסתר, אנו נמצאים בתוככי חג הפסח, "באמצע חודש ניסן", וכדברינו בפנים. על עניין התאריכים, וביתר הרחבה, ראה: ב' שפיגל (לעיל, הערה 4), עמ' 91-92, הערות 18-19.

11. רבים כתבו כי גם מרדכי, בצוותו על אסתר שלא לגלות את זהותה, לקח בחשבון כי בכך יקל עליה לפעול למען עמה בחצר המלך, וכפי שאכן אירע בפרשת המן. ראה למשל (בסגנונות דומים): ר"י אבן יחיאל, אסתר ב', י; ר"מ אלשיך (לעיל, הערה 3), אסתר ב', יא, עמ' תיא-תיב; ר"מ מפרנקפורט, **מנחת ערב**, בתוך: **מקראות גדולות "אורים גדולים" – אסתר** (עם אוצר פירושים קדמונים נדירים), ירושלים תשס"ה, כךך א, עמ' קלג. לשיקולים אחרים שהיו למרדכי בצוותו על אסתר שלא לגלות את זהותה בשום פנים ואופן, ועל העניין כולו, ראה: א' שמאע, 'מדוע לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה?', בתוך: א' בזק (עורך), **הדסה היא אסתר**, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 237-248.

12. כך למשל כתב ר"ש די אוזידא: "שאם אסתר היתה מגדת מולדתה ח"ו היו שונאיהם של ישראל (= כוונתו לישראל, בלשון סגי נהור) נהרגים. א"כ לזאת הסבה לא קראה במגלה רק אסתר, להיות שהיא הסתירה עמה ומולדתה וגרמה ישועה לכל ישראל". ראה: **ביאור רבי שמואל די אוזידא, מגילת אסתר**, מהד' רח"א קאופמן, ירושלים תשנ"ג, עמ' עא (ולפי זה

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

וית מימר מרדכי הות אסתר עבדת – שַׁבְּיָא ומועדיא הות נטרא, ביומי ריחוקהא הַנְּת מזההרא, תבשילין וחמרא דעמין נוכראין לא הַנְּת טעמא, וכל פקודיא דאתחייב בהון נְשִׂיא דבית ישראל הות נטרא על פום מרדכי, הי כמה דהות נטרא כד הות מתרביא עמיה (תרגום ראשון ב', כ).

לפי דברי התרגום נמצא שהקפידה אסתר על שמירת שבתות וחגים, דיני נידה, כשרות המזון, ושאר כל המצוות שחייבות בהן הנשים.

גם מבבלי מגילה עולה ששמרה אסתר שבת וכשרות. אלא שבנוגע לכשרות, מובאת שם דעה עמומה, שלפיה ייתכן שהיא לא שמרה על כך. כך הוא לשון הגמרא שם:

'וישנה ואת נערותיה וגו' (אסתר ב', ט) – אמר רב: שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר: שהאכילה קדלי דחזירי. ורבי יוחנן אמר: זרעונים (מגילה יג ע"א).

והנה, בנוגע לדעת שמואל נחלקו הראשונים, אם לדבריו אכלה אסתר "קדלי דחזירי", אם לאו. רש"י שם כתב: "כתלי דחזירי – בקונ"ש²² שמינות, ומתוך אונסה לא נענשה". לעומת זאת,²³ התוספות שם כתבו: "קדלי דחזירי – וח"ו היא לא היתה אוכלת".

19. גם לקיחה זו לבית המלך נעשתה בניגוד גמור לרצונה, ראה להלן, הערה 88. גם בשלב מאוחר יותר, כאשר הגיע תורה לבוא אל המלך, ומאוחר יותר כאשר נבחרה למלכה, היה כל זה לאונסה המוחלט, וכפי שעמדו על כך רבים מן המפרשים. ראה למשל: ר"א אשכנזי, יוסף לקח, מהד' ירושלים תשנ"ב, אסתר ב', ח-טז; ושם בפסוק טז, שב וסיכם את שלושת השלבים באונסה של אסתר.

20. חז"ל אף עסקו בשאלה, מדוע אסתר לא מסרה את נפשה שלא להיבעל לאחשוורוש. ראה: סנהדרין עד ע"ב ('והא אסתר' וכו'). לסיכום ראשוני של דברי חז"ל ושיטות הראשונים בנושא זה, ראה: ערך 'גלוי עריות', אנציקלופדיה תלמודית ו, ירושלים תשכ"ה, עמ' קח-קי. היו בספרות הרבנית שדנו בשאלה, מדוע לא נמלט מרדכי עם אסתר משושן הבירה כאשר החלו לקבץ נשים לארמונות אחשוורוש, ובכך היה מציל את אסתר מלהיבעל לערל. ראה: ר"א סבע (המאות ה'ט"ו-ט"ז), אשכול הכופר, דראהאביטש תרס"ד, עמ' לט-מא, על הפסוק "ויהי בהשמע דבר המלך" (ב', ח). ותורף יישובו, כי מיד לאחר שהוחלט לאסוף נשים אל שושן הבירה, נלקחה אסתר מבית מרדכי, עוד בטרם הספיק מרדכי לעשות דבר מה.

21. הציטוטים מתרגום ראשון כאן, וכן בכל מאמרנו, הם לפי כ"י פריס, כפי שהוא נדפס מחדש לאחרונה, בתורת חיים – מגילת אסתר עם פירושי הראשונים, מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו, עמ' קצט-שט.

22. bacons, בצרפתית עתיקה, היינו: חתיכות של בשר חזיר.

23. הדעה המקובלת היא שהתוספות חולקים על רש"י. אבל, יש שכתב שגם התוספות סבורים כרש"י, וכפשוטו דברי שמואל, שאסתר אכלה "קדלי דחזירי"! ראה: ר' משה ב"ר שמעיה, ויכתוב משה (דפוס ראשון: פפד"א תנ"ד), פודגורזע תר"ס, תצוה, דף לה ע"ב-ע"ד, ולדעתו התיבות "חס ושלו"ם" נוספו בתוספות בטעות.

עיקרו של מאמרנו מוקדש לשאלה השנייה, ולברור הגישות השונות שקיימות בספרות הרבנית ביישובה. אבל, כדי שתסורטט בפנינו התמונה בשלמותה, על מרב הפרטים הנוגעים לזהותה של אסתר, ראוי להתייחס גם לשאלה הראשונה, וזאת נעשה בפרק הבא.

ב. הכיצד הצליחה אסתר להסתיר את יהדותה?

רבים ממפרשי המגילה תמהים, כיצד הצליחה אסתר להסתיר את יהדותה מיום שנלקחה אל בית המלך עד למשתה השני עם המלך והמן. ותמיהה זו מכוונת בעיקר לשתי מצוות, אשר היו יכולות במיוחד להסגיר את זהותה, שהן: שמירת שבת וכשרות.¹⁵

1. אסתר שמרה על יהדותה בבית המלך

בטרם נתייחס להצעות שהעלו המפרשים היאך שמרה אסתר מצוות אלו באופן שלא תוסגר זהותה, יש להקדים ולהבהיר, שהגישה הרווחת והשלטת בספרות חז"ל,¹⁶ וכמובן גם בספרות הרבנית¹⁷ היא, שאסתר אכן הקפידה על שמירת כל המצוות כולן¹⁸ – גם לאחר שנלקחה¹⁹ לארמונות המלך.²⁰ כך למשל, נאמר בתרגום ראשון:²¹

15. וכפי שכתב הראב"ע (נוסח א), אסתר ב', ט (בהתייחסו לכך שמרדכי ציווה על אסתר שלא תגלה את זהותה): "והנכון בעיני, כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת ה' בסתר – שלא תאכל נבילות, ותשמור השבתות, ולא ירגישו המשרתים". אכן, על עניין זה עצמו יש לתמוה, היאך שמרה שבת וכשרות בלא שידעו שהיא יהודייה, וכבר ר"י עראמה תמה כן על הראב"ע. ראה: מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק, מהד' ר"י אבידור, ירושלים תשס"ד, מבוא, עמ' ה-ו. וראה להלן, פרק ז, סעיף 1, את גישתו המיוחדת של ר"י עראמה בעניין זה.

16. ראה למשל: מגילה יג ע"ב ('שהיתה מראה דם נדה לחכמים'. ועוד שם: "וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי". והארכיו בדברים אלה המפרשים); מדרש פנים אחרים, נו"ב, פרשה ב ('ואף על פי כן לא טעמה כלום אלא משלה, ולא משלחנו של מלך'); מדרש לקח טוב ב, כ: "שהיתה מיוחדת לבורא הכל... נוהגת מנהג היהודים". וראה להלן, הערה 20.

17. ראה דברי הראב"ע לעיל, הערה 15. וכך כתב ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', כ, ח"א, עמ' שי: "כי אסתר הצדקת נוהגת בבית המלך מנהג יהודית בכל מכל כל". וראה גם להלן, הערה 18.

18. על יסוד הגישה הזאת, לא פלא שהיו שראו באסתר דגם למופת לשמירת דת ישראל, אפילו בנכר ובין הגויים. כך למשל, כתב רצ"ה פרבר, שביל הצבי (על אסתר), לונדון תשמ"ח, פתשגן הכתב, עמ' קיה: "ואמרתי כי יש מזה מוסר השכל לבנות ישראל מאסתר שהיתה מלכה על קכ"ז מדינות, ויפת תואר, ולכל שבעים אר"ה נדמתה כאומתם, ובודאי ידעה צחות לשונם, עד שלא הורגש שהיא יהודייה, ובכ"ז הקפידה על שמירת ש"ק... ועל דיני נדה וטהרת בת ישראל כהלכה, ואנן מה נענה אבתרה". והיו אף שהביעו התפעלות והשתאות, היאך הצליחה אסתר 'להחזיק מעמד' ולשמור על טהרתה בסביבה של שחיתות ופריצות. ראה למשל: רש"ח הכהן אבינר, אשת חיל – נשים בתנ"ך, ירושלים תש"ס, אסתר, עמ' 213-214.

לאפשרות שאסתר יהודייה.³⁰ יש שכתבו, שהוא העדיף לתת לה אוכל כשר, כי המאכלים האסורים גורמים עזות פנים.³¹ יש שהגדילו וכתבו, שאסתר גילתה להגי את סוד יהדותה, והוא סייע בידה בשמירת המצוות.³² והיה שהרחיק לכת עוד יותר, והציע שהגי עצמו היה יהודי, ומשום כך "האכילה מאכל יהודי".³³

ב. אסתר היא שביקשה אוכל כשר, ונימוקה עמה. יש שכתב, שהיא טענה שבאוכל כשר לא יטילו כשפים לפגוע בה.³⁴ ויש שכתבו, שהיא טענה שבאוכל כשר היא הורגלה מקטנותה בבית מרדכי, ונפשה קצה בשאר מיני מאכל.³⁵

ג. שבע הנערות שניתנו לאסתר לשמשה³⁶ (ב', ט), הן שדאגו לה: "שהיו נערות יהודיות צדקניות ונאמנות לתת לה מאכל כשר, ויהיה זה שהיה להם בית מיוחד לבשל ולתקן המאכל כדת של תורה, ואיש לא ידע זולת הנערות".³⁷

ד. היה כאן נס³⁸ – מן השמים סובבו שתמצא אסתר חן בעיני הגי, ומשום כך הוא לא הקפיד שתאכל דווקא משולחן המלך, וכך הייתה יכולה לאכול כשר משל

30. ר' שם טוב מלמד, מאמר מרדכי, בתוך: מקראות גדולות אורים גדולים (לעיל, הערה 11), ח"ב, אסתר ב', עמ' א'ג.

31. ר"א הכהן (לעיל, הערה 25), עמ' כג.

32. ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), אסתר ב', ט, עמ' לה, אבל הודה שאפשרות זו דחוקה; רנ"ח פאפע, מגילת אסתר עם באור דבר ישועה, ירושלים תרנ"ב, דף טו ע"ב, וסיכם: "נמצא ששני דברים עשה הגי עם אסתר, א' שנתן לה נערות כשרות ועבריות, וגם נתן לה ולנערותי מאכלים כשרים והניח להן לשמור את השבת, וזה הי' הכל בבית הנשים בהסתר אבל לא בחוץ שלא יודע לשום אדם" (ואמנם, הוא גם כתב שה' נתן את אסתר לחסד ולרחמים בעיני הגי, ובזאת קרובים דבריו גם להסבר שיוצע להלן באות ד).

33. ר"מ ראפפארט, אמרי משה, ווארשא תרמ"ט, עמ' 37. ולדעתו, ההוכחה שהיה יהודי היא מכך שהאכילה מאכל יהודי או זרעונים, וכן מכך שנתן לה נערות יהודיות. והוסיף וכתב שם, שגם אם אסתר לא גילתה להגי שהיא יהודייה, הרי חז"ל לימדונו (מגילה יג ע"א) "שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו", "מעתה כאשר הי' הגי יהודי, בוודאי נדמתה לו אסתר שהיא יהודית, כמו אומתו של הגי, ולזה האכילה מאכל יהודי".

34. תוספות השלם (לעיל, הערה 13), אסתר ב', י, עמ' מ, בשם ר"א מגרמיזא.

35. ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', ט, ח"א, עמ' רסב; שם, אסתר ב', י, ח"א, עמ' רעא; ר"י חיים (לעיל, הערה 25), מגילה יג ע"א, ד"ה שהאכילה מאכל יהודי. באופן דומה יש שכתבו, שהגי האכילה זרעונים על פי בקשתה, "שאמרה שהיא יתומה עניה ורגילה במאכל עוני כזה", ראה: רצ"ה פרבר (לעיל, הערה 18), פתשגן הכתב, עמ' קטו; ר"ב פערלש, שתי גלת הכתרת, פראג תקנ"ד, ח"א (על אסתר), דף יא ע"ב.

36. על הדעות השונות בדבר זהותן של הנערות הללו, ראה להלן, פרק ו, ב.

37. ר"א סבע (לעיל, הערה 20), עמ' מב, על הפסוק "ויבהל את תמרוקיה".

38. ראה (בסגנונות שונים): ר"מ אלשיך (לעיל, הערה 3), אסתר ב', ט, עמ' תט-תי (אבל לא כתב באופן מפורש שהנערות היו יהודיות); ר"י מליסא (לעיל, הערה 13), אסתר ב', ט; ר' יוסף ב"ר דוב בער, תולדות יוסף, שקלוב תקנ"ו, אסתר ב', דף יא ע"ד; ר' יהודה ליב ב"ר אליעזר מזלאבין, קול יהודא, ביוזעפא תקפ"ז, מגילת אסתר, דף סח ע"ב-ע"ג (כך עולה מסוף דבריו:

בשיטה זו של התוספות, שגם אליבא דשמואל לא נכשלה אסתר בדבר איסור, הלכו רבים, אלא שהם העלו אופנים נוספים לבאר את הדבר: לדעתם, "קדלי דחזירי" אינו בשר חזיר, אלא הוא מאכל אחר: ירק, פרי או דג,²⁵ ומדובר במאכל כשר! יש שכתבו, שאמנם מדובר במאכל אסור, אבל לא אסתר אכלתו, אלא שדה שהייתה בדמות אסתר.²⁶ ויש שהציע, שאסתר ביטלה איסור זה ברוב.²⁷

מכלל האמור נמצא, שלפי רב ורבי יוחנן, ולרוב הדעות אף לדעת שמואל, הקפידה אסתר על כשרות המזון גם לאחר שנלקחה מבית מרדכי אל בית המלך.²⁸

2. הכיצד לא הסגירו שמירת שבת וכשרות את יהדותה?

עתה, משנתברר עניין זה, נשוב לשאלה שבראש הפרק – כיצד לא הסגיר הדבר את זהותה של אסתר, ונציע את הביאורים העיקריים.

בנוגע לכשרות – ניתן לחלק את הביאורים לארבע קבוצות:²⁹

א. הגי מיזמתו נתן לאסתר אוכל כשר ונימוקו עמו. יש שכתבו, כי הוא חשש

24. ויש שהגדילו וכתב ששמואל לא חולק על רב, וגם לדעתו "האכילה מאכל יהודי", אלא ששמואל בא לבאר מניין לו לרב שכך אכן אירע. ראה: ר' יוסף ב"ר ירחמיאל מטיקטין, ראש יוסף, פיורדא תקנ"ד, דף לה ע"ב. והוסיף לבאר באופן זה גם את דברי התוספות, שכל כוונתם לפרש ששמואל לא חולק על רב.

25. א. ירק – ראה: ערך 'קתל', ערוך השלם, עמ' 228: "ויש ששונין הא דמגילה קדלי דחזירי, ומפרשין עורף של חזרת, כלומר ראש של חסא"; ב. פרי – ראה: ר"י אייבשיץ, יערות דבש, ירושלים תשמ"ח, ח"ב, דרוש טו, עמ' רלח, שכתב ש"קדלי דחזירי" הוא המובחר שבאתרוגים; ג. דג – ראה: ר"א הכהן, מגילת אסתר עם פירוש דנא פשרא, ירושלים תשמ"ט, עמ' כב-כד; ר"ש ליפשיץ, קול תודה, למברג תרמ"ד, דף ו ע"ג, על הפסוק "וישנה ואת נערותיה" (ב', ט); ר"י חיים, בן יהודע, מגילה שם. הפרשנים הללו הסתמכו על המובא בחולין קט ע"ב, ש"מוחא דשיבוטא" (מוח של דג השיבוטא) המותר באכילה, טעמו כטעם החזיר.

26. ראה: ר' משה ב"ר שמעיה (לעיל, הערה 23); ר"א הכהן (לעיל, הערה 25); ר"י אייבשיץ (לעיל, הערה 25), דרוש יג, עמ' ריט; ר"י מליסא (לעיל, הערה 13), אסתר ב', ט; ר"י חיים (לעיל, הערה 25), שם. פרשנים אלו הסתמכו על המובא בזהור, כי תצא, מהד' ר"ר מרגליות, ירושלים תש"ס, דף רעו ע"א, שאסתר הכניסה לאחשוורוש שדה במקומה. וכן הובא מאוחר יותר בספרי קבלה נוספים, ראה למשל: ר"ח ויטאל, עץ חיים, שער קליפת נוגה, פ"ו, מהד' תל אביב תש"ד, ח"ב, עמ' שפח, והוסיף: "ומשם נולד דרוש בן אסתר, מצד השידה שהיא שלה".

27. ר"י חיים (לעיל, הערה 25).

28. ומעניין לציין את דברי ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', ט, ח"א, עמ' רסו: "וחזקה על אסתר, שיש להאמין לדברי רב ורבי יוחנן מדברי שמואל".

29. מרבית הביאורים הללו נאמרו ביחס לדברי רב "שהאכילה מאכל יהודי".

הוסגרה זהותה באופן זה.⁴⁵ כמו כן, מן הסתם נקראה בשמה הנכרי, אסתר,⁴⁶ וכך לא הסגיר שמה את היותה יהודייה.⁴⁷

ג. הכיצד לא קישרו בין אסתר למרדכי?

אף אם אסתר עצמה ניסתה להסתיר את זהותה היהודית (כמבואר בפרק הקודם), והתמזדה בכך לאורך כל חמש השנים שחלפו משנבחרה למלכה עד המשתה הנזכר,⁴⁸ עם זאת, תמהים רבים מפרשני המגילה, שאחשוורוש והמן יכלו לדעת כי יהודייה היא,⁴⁹ או לכל הפחות לראות בכך אפשרות סבירה⁵⁰ – לאור העובדה שמרדכי הוא יהודי, וכפי שנבאר להלן.

45. אכן, ר' משה סופר (המאה ה"ט) בעל החתם סופר כתב, שאסתר דיברה בשפת אחשוורוש כפועל יוצא של האיגרות הראשונות: "להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו" (א', כב). שכן, קודם לכן בממלכת אחשוורוש, האישה היא שקבעה את השפה המדוברת בבית, ועל הבעל היה לדבר בלשון אשתו, והאיגרות הללו באו להורות שמכאן ואילך האישה הוא הדומיננטי בבית בעניין זה, ועל האישה לדבר בשפתו – "כלשון עמו". נמצא, שאסתר הייתה מחויבת לדבר בשפת המלך, וכך לא הכיר בה שהיא יהודייה. על כן אמרו חז"ל: "אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט" (מגילה יב ע"ב). ראה: ר"מ סופר, תורת משה השלם, ירושלים תשנ"ה, ספר שמות, מגילת אסתר, עמ' קע-קעא; הנ"ל, דרשות חתם סופר, מהד' ר"נ שטרן, ירושלים תשס"ב, ח"א, דרוש לז' אדר, תקצ"ו, דף קע ע"א-ע"ב.

46. באסתר ב', ז, נאמר: "הדסה היא אסתר". בפשטות הכוונה ששמה העברי היה הדסה, ושמה הנכרי היה אסתר. אפשר שמקטנותה נקראה בשני שמות, ואפשר שרק משנלקחה לבית המלך קיבלה את שמה הנכרי. ראה: ע' חכם, ספר אסתר עם פירוש דעת מקרא, ירושלים תשל"ג, עמ' יד. יש שכתב, שאחשוורוש הוא שנתן לה את השם אסתר, וכן נתן שמות חדשים לנערות האחרות, ועל כך נאמר במגילה: "כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם" (ב', יד). ראה: רנ"ח פאפע (לעיל, הערה 32), דף יג ע"ב, דף יח ע"ב. ויש שכתב, ששמה 'הדסה' שונה לשם 'אסא', שהוא הדס בלשון ארמי, והאומות הם שפירשו אסא על שם אסתהר, וכך נולד השם 'אסתר'. ראה: ר"מ ראפפארט (לעיל, הערה 33), עמ' 36. עוד על עניין זה, מה היה שמה המאוחר ומדוע ניתן לה, ראה גם להלן פרק ה, א, 2.

47. אמנם, לגישה שתוצע להלן, פרק ד, סעיף 2 לשיטת ר"י עראמה וסיעתו, שידעו כי אסתר נלקחה מבית מרדכי, אלא שלא ידעו על יהדותה מאחר שהוא גידלה כיתומה, יכולה הייתה אסתר להיקרא בשמה העברי – הדסה, וזה לא הסגיר את זהותה, כי כולם הבינו שקיבלה שם זה בגלל שגדלה בבית מרדכי.

48. כעולה מפסוקי המגילה וכמפורש במדרש לקח טוב ה, ב, וכפי שהובא והובהר לעיל בפנים בפרק א.

49. רבים בספרות הרבנית עוררו את השאלה הזאת, במפורש או במובלע, והציעו לה תשובות. הואיל ומאמרנו מוקדש בעיקר לתשובות ולביאורים, וכדי שלא נרבה ונכפול בצינוני מקורות, העדפנו לתת הפניות מלאות ומפורטות רק להלן בפרקים ד-ז אשר עוסקים בתשובות.

50. אמנם, בחלק ממדרשי המגילה מובא שהמן העלה את האפשרות שאסתר יהודייה, ועם זאת לא חשש מכך. ראה: אסתר רבה פרשה ז ד; מדרש אבא גוריון, פרשה ד. וראה דברי ר"מ

עצמה; או שהגי עצמו סיפק לה אוכל כשר, וכדעת רב בבבלי: "שהאכילה מאכל יהודי". והוסיפו, שמן השמים סובבו שגם יינתנו לה שבע נערות יהודיות, צדיקות ויראות שמים,³⁹ ובאופן זה, נקל היה לה לשמור על כשרות, ובעצם על המצוות כולן. כך ניסח זאת ר"י מליסא: "ואין נס גדול מזה, שלא ידעו שהיא יהודית, ואפ"ה [= ואפילו הכין] עשו לה הכל כדת של תורה, כי רצון יראיו יעשה. וכן שינה בנערותיה המשרתות, שניתן לה משרתות ישראליות ע"פ נס".⁴⁰

בנוגע לשבת – ניתן להבחין בשתי קבוצות של ביאורים. יש ביאורים כלליים, שמיישבים את שבת וכשרות כאחד, וכן את שאר המצוות, והם כבר הובאו כאן לעיל (ונזכרים בקצרה בסעיף א), ויש ביאורים ממוקדים (להלן סעיף ב).

א. כאמור לעיל, יש שהציעו, שאסתר גילתה להגי את סוד זהותה, והוא סייע בידה לשמור מצוות, ובכללן שבת.⁴¹ ויש שהציעו שאירע נס – שמן השמים סובבו שתמצא חן בעיני הגי ולא יקפיד על מעשיה וענייניה, ואף קיבלה שבע נערות יהודיות שסייעו בידה לשמור על דת ישראל, ובכלל זה שבת.

ב. יש שהציע יישוב ממוקד לגבי שבת:⁴² הוא התבסס על האמור במגילה יג ע"א, שהיו לאסתר שבע נערות "שהיתה מונה בהן ימי שבת", וביאר את כוונת הגמרא שלכל יום הייתה לאסתר נערה אחרת,⁴³ ובאופן זה התנהגותה בשבת לא עוררה כל חשד, לפי שהנערה שהייתה אצלה בשבת סברה שכך היא נוהגת גם בשאר הימים.

בנוגע לשמה ולשפת דיבורה – להשלמת התמונה ראוי לציין, שמן הסתם אסתר דיברה בבית המלך בשפה המקומית – פרסית – ולא בלשון הקודש,⁴⁴ ולכן לא

"שהמנות היו משלה, והנערות היו ראויות לה, כלומר ישראל, כי אף זה היה בתוך הנס";

רמ"מ פרנקל תאומים, דרוש וחדוש על מגלת אסתר, ירושלים תשנ"ו, עמ' טז, אסתר ב', ט.
39. אמנם, ר' יהודה ליב ב"ר אליעזר מזלאבין (לעיל, הערה 38, דף סט ע"ב), התייחס גם לאפשרות שאסתר היא שבחרה בנערות יהודיות, ראה דבריו להלן, הערה 141.

40. ר"י מליסא (לעיל, הערה 13), אסתר ב', ט. וראה גם להלן, הערה 161.

41. ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6, אסתר ב', ט, עמ' לה, אבל הודה שאפשרות זו דחוקה); רנ"ח פאפע (לעיל, הערה 32).

42. ראה: ר"י אייבשיץ (לעיל, הערה 25), ח"ב, דרוש ב, עמ' לד.

43. כך נאמר בתרגום ראשון, אסתר ב', ט. וכן הוא בפירוש מגילת אסתר להרמב"ם, ירושלים תשל"ב, עמ' כז.

44. אמנם, לגישה שתוצע להלן בפרק ד, סעיף 2 לשיטת ר"י עראמה וסיעתו, כולם ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, אלא שלא ידעו על יהדותה, כיוון שהוא גידלה כיתומה, ואסתר הייתה יכולה לדבר גם בלשון הקודש ללא כל חשש ולהסביר כי בשפה זו הורגלה בבית מרדכי. כמו שלגבי כשרות היו שאמרו (לעיל, הערה 35) שאסתר ביקשה אוכל כשר, שבו הורגלה בבית מרדכי.

1. ביאור הקושי – הקשר בין אסתר למרדכי

אסתר נלקחה אל בית המלך מביטו של מרדכי – הוא הבית שבו גדלה והתגוררה כל שנותיה⁵¹ – ומרדכי היה "איש יהודי" (ב', ה.)⁵² גם לאחר מכן, התנהל קשר רצוף בין אסתר לבין מרדכי! כך למשל, מיד לאחר שנלקחה אסתר מבית מרדכי, מסופר במגילה: "ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה" (ב', יא). ולאחר שנבחרה ובגתן ותרש ניסו להתנקש במלך, מסופר: "וידוע הדבר למרדכי... ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי... ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך" (ב', כב-כג).

היאך ייתכן אפוא, שגם אחשוורוש וגם המן לא חיברו את הפרטים הללו למסקנה הפשוטה, שאסתר אולי שייכת ל"עם מרדכי"?⁵³

2. ביסוס הקושי – הכול ידעו שמרדכי יהודי

קושי זה מתבסס כמובן על ההנחה, שמרדכי היה ידוע באותה העת כ"איש יהודי". ובאמת, כך עולה ממקורות שונים ומגוונים מספרות חז"ל, כפי שנציעם עתה:

א. עוד לפני שעלה המן לגדולה, מסופר בכמה מדרשים שמרדכי והמן נפגשו

אלמושינו, להלן פרק ד, סעיף 2 א.

51. במגילה מסופר: "ויהי אמן את הדסה... ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת" (ב', ז), ובמגילה יג ע"א, נתבאר (וכעין זה באסתר רבה פרשה ו ה): "עיברתה אמה – מת אביה, וכיון שנולדה – מתה אמה". הרי שכבר משעה שאסתר נולדה גידלה מרדכי. זאת ועוד: בתרגום ראשון, שם, נתבאר עוד: "אסתר הוּו קרו לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שובעין וחמיש שנין, ולא חמת אפי גבר אלהין אפי מרדכי, דאיתעביד לה לתורבינא". הרי שלפי התרגום אסתר הייתה מוצנעת בבית מרדכי שבעים וחמש שנה, ולא ראתה פני איש זולת מרדכי! (בעניין שנותיה של אסתר, יש גם דעות אחרות, ראה: בראשית רבה פרשה לט יג; מדרש אבא גוריון, פרשה ב, על הפסוק "ויהי אומן"; מדרש פנים אחרים, נ"ב, שם).

52. בספרות חז"ל נחלקו הדעות, אם המילה "יהודי" ביחס למרדכי מלמדת על שייכותו לשבט יהודה, אם לאו. ראה: מגילה יב ע"ב – יג ע"א; שם טז ע"א (על הפסוק "אם מזרע היהודים"). מנגד, חוקרי לשון סבורים, שהמילה "יהודי" שינתה את הוראתה בתקופת הבית השני, ממילה שהוראתה בן שבט יהודה או תושב ארץ יהודה, למילה שמציינת שם כולל לכל אחד מעם ישראל, ואין ספר כמגילת אסתר הנותן ביטוי לשינוי הזה. ראה: מ' בראשון, 'איש יהודי היה בשושן הבירה', לשוננו לעם נ, תשנ"ט, עמ' 76-79. לדעתם, התואר 'יהודי' המתייחס למרדכי, אין בו כדי ללמד על מוצאו ועל משפחתו, אלא על לאומיותו בלבד. כך או כך, מרדכי משתייך לעם ישראל, והקושי הנידון בפנים הוא לדברי הכול.

53. יש שהקשו על מרדכי: "איך ערב מרדכי לבו ללכת לפני חצר בית הנשים לשאול על שלום אסתר... הלא מרדכי ה' ידוע לכל באי שער המלך שהוא יהודי, ואם ידרוש אחר שלום אסתר, הלא ירגישו שהיא יהודית?". ראה: ר"מ ראפפורט (לעיל, הערה 33), עמ' 40-41, הערת המביא לבית הדפוס.

בנסיבות מסוימות,⁵⁴ ובמהלכן ניאות המן למכור את עצמו כעבד למרדכי.⁵⁵ כך למשל, באגדת אסתר (פרשה ה ט) מסופר, כי שטר המכירה היה סנדלו של מרדכי,⁵⁶ וכך כתב עליו המן: "אני המן האגגי עבדו של מרדכי היהודי שנמכרתי לו בככר לחם אחת". נמצא, שעוד לפני עלייתו לגדולה, הכיר המן את מרדכי, וידע שהוא יהודי. כמו כן, מן המדרשים הללו עולה, שכבר באותה העת נשא מרדכי בעמדה בכירה בממלכת אחשוורוש, ומן הסתם גם המלך הכירו.

ב. בשנה השלישית למלכות אחשוורוש עשה המלך משתה שבעה ימים "לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן" (א', ה), ומסופר שם במגילה: "כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש" (א', ח). במגילה יב ע"א נתבאר: "לעשות כרצון מרדכי והמן", ורש"י שם כתב: "כרצון מרדכי והמן – הם היו שרי המשקים במשתה".⁵⁷ משתמע אפוא⁵⁸ שכבר אז היה ידוע שמרדכי הוא יהודי.

54. לפי תרגום ירושלמי, אסתר ג', ב (תורת חיים [לעיל, הערה 21], עמ' רלט), המפגש בין מרדכי להמן (המתואר להלן בפנים) היה "בשנת תרתין למלכות אחשוורוש", והיה זה עוד לפני שהחל סיפור המגילה. ולפי אגדת אסתר פרשה ה ט, היה זה "כשהיו ישראל בונין חומות ירושלים בימי עזרא", והיה זה בטרם עלה המן לגדולה, כמבואר במדרש שם.

55. על הנסיבות שהביאו למכירה זו ועל כל עניינה, נשתמרו מסורות שונות, ראה: תרגום ירושלמי (לעיל, הערה 54), עמ' רלט-רמ; אגדת אסתר פרשה ה ט; ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"ו, על הפסוק "ומחר אעשה כדבר המלך"; מדרש מגלה, בתוך: M. Gaster, *Studies and Texts*, Vol. 3, New York 1971, pp. 45-46 (הובא אצל ר"ד איזנשטיין, **אוצר מדרשים א**, עמ' 59-60); ר' נתנאל בירב ישעיה (תימן, המאה ה'ד), **פירוש אחשוורוש**, בתוך: רש"י הלוי, **אגדתא דמגלה**, תשנ"ד, אסתר ג', ד, עמ' קכד. וראה גם: רש"י הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6) ח"ב, אסתר ה', יג, עמ' קכט-קלב. על מסורת זו, שמכר המן עצמו כעבד למרדכי, ראה גם בקצרה: מגילה טו ע"א, "זה בא בפרוזבולי", וברש"י שם; מגילה טז ע"א, "עבד שקנה נכסים וכו'"; תרגום ראשון, אסתר ג', ב, ד.

56. בתרגום ירושלמי שם, עמ' רמ, מסופר ששטר המכירה היה "בטרקליליה על ארכובתא" (= מצחת נחושת שעל רגליה. ראה: תרגום יונתן, שם"א י"ז, ו). אכן, מלבד תרגום זה ואגדת אסתר, במקורות האחרים (שבהערה הקודמת) אין התייחסות ליהדותו של מרדכי.

57. אמנם לפי מדרשי חז"ל התנגד מרדכי להליכת היהודים למשתה זה והזהירם על כך (ראה: אסתר רבה פרשה ז יד), אך הוא הסכים להיות שר המשקים, כדי להציל את אותם יהודים שבכל זאת יבואו, מאיסורים של יין נסך, בישולי עכ"ם ופת עכ"ם, "דכמה דאפשר לאצולי מצילינן". ראה: ר"ח קניבסקי, **טעמא דקרא**, בני ברק תשנ"ט, אסתר, עמ' קלו.

58. כוונתנו שכך משתמע מפירוש רש"י. שכן, מן הגמרא אין הכרח להסיק שמרדכי היה שר המשקים (וממילא גם אין להסיק שהייתה ידועה זהותו), לפי שאפשר לפרש שכל כוונת הגמרא באמרה "כרצון מרדכי והמן" היא, שבמשתה הזה ניתן היה לקבל מאכל ומשקה המותרים ליהודים, וזהו "כרצון מרדכי", שחשש ממאכלות אסורות. אכן, בתרגום ראשון א', ח (על הפסוק "לעשות כרצון איש ואיש") נאמר: "למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן". לאמור: מי שהיה חפץ בכשרות במשתה הזה – נעשה רצונו. וכבר עמד על כך מהרש"א, **חידושי אגדות**, מגילה שם.

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

ו"תלמידיו".⁶⁵ אין כל ספק, שנוכחות שכזו בשער המלך הייתה אמורה לפרסם את יהדותו.⁶⁶

להשלמת התמונה נציין, שבספרות הרבנית (ואך טבעי ומתבקש הדבר) אומצה גישת חז"ל, שזהותו היהודית של מרדכי הייתה ידועה.⁶⁷ ויש שהוסיפו,⁶⁸ שהתיאור במגילה: "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי" (ב', ה) בא להורות ולהדגיש, כי מרדכי אף הבלטי והחציץ את יהדותו ברבים!⁶⁹

מכל המקורות הללו עולה אפוא בבירור, שדבר יהדותו של מרדכי היה ידוע, הן בשנים שקדמו לבחירת אסתר הן בשנים שלאחר מכן, וזאת אף לאחשוורוש ולהמן. אם כן, הקושיה במקומה: היאך הם לא נתנו דעתם לאפשרות המתבקשת, שאסתר, שנלקחה מבית מרדכי, גם היא יהודייה!?

65. כאשר דרש אחשוורוש מהמן: "מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך" (ו', י), מסופר על אותה שעה במגילה טז ע"א: "אזל אשכחיה דיתבי רבנן קמיה". וכעין זה בכמה מדרשים, אלא שבהם נאמר ש"תלמידיו" של מרדכי היו יושבים לפניו. ראה: ויקרא רבה פרשה כח, ו, מהד' מרגליות עמ' תרסב; פסיקתא דרב כהנא פסקא ה, מהד' מנדלבוים, ח"א, עמ' 143; אסתר רבה פרשה י ד; מדרש אבא גוריון פרשה ו; פסיקתא רבתי פ"ח, מהד' איש שלום צג ע"א. אמנם, אירוע זה, המתואר בבבלי ובמדרשים, מאוחר בכחמש שנים למעשה בגתן ותרש, שבו מוזכרת לראשונה ישיבת מרדכי "בשער המלך". מכל מקום, תיאורים אלו, מן הסתם, מלמדים על המציאות הקבועה שבה היה מרדכי בשער המלך, וזאת גם בשנים שקדמו לאירוע הזה – וכפי שעולה בקצרה מן התרגום הראשון, שמתאר את ישיבת מרדכי שם "בסנהדרין".

66. יש שכתב, שעל דבר זה קינאו סריסי המלך במרדכי ו"קצף בגתן ותרש" – "כי הם ראו כי בימים חלפו למו, בימי מלכי קדם ושנים קדמוניות, מעולם לא הושיב שום מלך סנהדרין מהיהודים בשער המלך". ראה: **ביאור רבי שמואל די אוזיידא** (לעיל, הערה 12), עמ' צח.

67. למשל, בפירושו רבינו זכריה ו' סרוק (המאה ה"ט), בתוך: **מקראות גדולות אורים גדולים** (לעיל, הערה 11), ח"א, עמ' קט: "כי ידוע היה לרבים שמרדכי היה יהודי". על החורג מעמדה זו בספרות הרבנית, ראה להלן, הערה 70.

68. ראה למשל: ר"א הכהן (לעיל, הערה 25), עמ' כד; ר"י אייבשיץ (לעיל, הערה 25), ח"ב, דרוש ב, עמ' כב-כג (שהרחיב והדגיש כי בשונה מן היהודים האחרים בעיר המלוכה שהצניעו את יהדותם, מרדכי הבלטי את יהדותו. ובלשונו: "בחוף וברחוב לעיני כל, חותם ה' ונימוסו בתפילין וציצית היה על ראשו לקדש שם שמים ברבים... ולכן בכל שושן הבירה היה ניכר שהוא יהודי"); ר"ק קרויס, **מגילת אסתר עם פירוש שושנת יעקב**, בני ברק תשנ"ט, אסתר ב', ה, עמ' כה-כו (שגם הדגיש כי מרדכי הבלטי את יהדותו, הן במלבושיו והן במנהגיו, והיה מתפאר במקור מחצבתו ובאמונתו); ר"ג וינטרויב, **עורה כבודי**, ירושלים תש"ז, אסתר שם, עמ' כא ('כולם הכירו בו שהוא יהודי'). וראה גם: מהר"ל, **אור חדש**, מהד' ירושלים תשס"ד, אסתר שם, עמ' צד, שכתב "שהיה מרדכי איש מסויים וניכר בכל הכרך", אבל לא הדגיש שניכרה יהדותו.

69. אכן, על לשון המגילה "איש יהודי היה בשושן הבירה" עמדו כבר חז"ל, והם ביארו, שבצדיקותו ובגודלתו היה מרדכי שונה משאר היהודים. ראה: מדרש פנים אחרים, נוסח ב, פ"ב; פרקי דרבי אליעזר, פרק נ.

ג. ביחס לפסוק "איש יהודי היה בשושן הבירה", נאמר במדרש לקח טוב ב, ה: "היה בשושן הבירה – מיום שהגלה היה לשם בית מדרשו". הדעת נותנת, שאם היה למרדכי בית מדרש בשושן הבירה אשר למד ולימד בו דעת את העם, כי אז ידועה הייתה זהותו לרבים.

ד. לאחר בחירת אסתר למלכה וסמוך לה, מסופר במגילה: "בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך" (ב', כא). בכמה מדרשים מובא, שאסתר עודדה את אחשוורוש וזירתו להושיב יועץ יהודי, מחכמי ישראל, בשער המלך,⁵⁹ ובשל כך קיבל מרדכי את תפקידו זה.⁶⁰ נמצא כי אחשוורוש ידע שמרדכי הוא יהודי.⁶¹

ה. על מרדכי 'היושב בשער המלך', נאמר בתרגום ראשון, שהיה "יטיב בסנהדרין",⁶² ואף יושב "עם עולימיא" (= עם הנערים),⁶³ ועוסק עמם בדברי תורה.⁶⁴ גם בבבלי מגילה ובמדרשי חז"ל מובא שמרדכי היה עוסק שם בתורה עם "רבנן"

59. ראה: מדרש אבא גוריון פרשה ב, עמ' 19; מדרש פנים אחרים, נ"ב, פרשה ב, עמ' 65; מדרש לקח טוב ב, כא.

60. במדרש אבא גוריון ובמדרש לקח טוב (שם) מובא, שאסתר רק הציעה למנות יועץ יהודי, אבל לא ציינה את מרדכי, ואחשוורוש הוא שבחר בו (וראה: ר"ש הלוי אלקבץ [לעיל, הערה 6], ח"א, אסתר ב', כא, עמ' שיג, שאסתר נזהרה מלנקוב בשם מרדכי, כדי שאחשוורוש לא יחשוד שהיא מאומתת). ברם, לעומתם, לפי מדרש פנים אחרים (שם), אחשוורוש שאל את אסתר אם היא מכירה יועץ יהודי ראוי, ואסתר השיבתו: "יש כאן אדם צדיק וכשר, ושמו מרדכי היהודי".

61. יש שכתב, כי משום כך, כאשר עלה המן לגדולה והכול כרעו והשתחו לו, לא ביקש מרדכי מאסתר שתסירנו משער המלך ועל ידי כך לא יכעיס את המן, כי הייתה זו אסתר שיעצה לשים יהודי כשר בשער המלך, ואם עתה תייעץ למלך להסיר אותו, "יראה המלך את אסתר מתעסקת בענייני מרדכי היהודי, פעם להושיבו ופעם להסירו, בודאי שירגיש המלך שהיא יהודית, ובזה היתה מגדת את עמה ואת מולדתה". ראה: ר"ש די אוזיידא (לעיל, הערה 12), עמ' קיד-קטו.

62. כך לשון תרגום ראשון ב', כא: "ומרדכי יטיב בסנהדרין דתקינת ליה אסתר בתרע מלכא". מן הסתם הכוונה, שמרדכי היה יושב בסנהדרין של ישראל (כפי שפירש ר"א גאליקו [לעיל, הערה 3], אסתר שם, עמ' נא-נב). זאת ועוד, במגילה יג ע"ב נאמר: "מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה", וכן בכלה רבתי (מהד' היגער, פ"ב ה"טו, עמ' 211) נאמר על מרדכי: "שהוא מזקני סנהדרין", ולבטח, את הסנהדרין הזאת, שלה השתייך ובה הורגל וחפץ, תיקנה אסתר למרדכי. אמנם, במדרש לקח טוב ב, כא, נאמר (על אחשוורוש): "קיים את מרדכי, ועשה לו קתדרא לישב בשער המלך, להיות שופט בשער המלך", ואפשר שהכוונה לשפוט גם בני לאומים אחרים.

63. שם ה', יג: "מרדכי יהודאה יטיב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא". וראה להלן, הערה 64.

64. שם ה', ט: "מרדכי וית טפליא עסיקן בפתגמי אורייתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא". אמנם, הן התיאור הזה שבתרגום והן זה שנוצר בהערה הקודמת, מתייחסים לשנה השנים עשרה למלך, לאחר שכבר נתגדל המן ושלח את איגרות ההשמדה, מכל מקום, מן הסתם הם מתארים את המציאות הקבועה של ישיבת מרדכי בשער המלך.

נמצא, שגם לאוחז בגישה הזאת, התמיהה במקומה, אלא שיש לאחר את זמנה לאירוע הנזכר ולשאול, כיצד לא קישרו אחשוורוש והמן בין זהותו של מרדכי, שנתגלתה עתה (לאחר העימות עם המן), לזו של אסתר, וכיצד הם לא חששו, אמנם 'באיחור' של מספר שנים,⁷⁴ שאסתר אולי יהודייה?⁷⁵

ד. שתי הגישות הרווחות בספרות הרבנית

שאלה זו, שהוצגה בפרק הקודם, עוררה את הספרות הרבנית, והוצעו לה פתרונות שונים ומגוונים במהלך הדורות.⁷⁶ לדעתנו, ניתן לחלק את הפתרונות הללו לשתי חטיבות עיקריות. האחת, והיא הרווחת והשלטת בספרות הרבנית – מציעה פירושים פשוטים ומסתברים, המשתלבים בטבעיות בסיפור המגילה ועולים עם ההבנות המקובלות בה. השנייה, ומעטים נמנים עליה בספרות הרבנית – מציעה פירושים מיוחדים, שיש בהם מן המקוריות והחידוש בהבנת סיפור המגילה.

בפרק זה נציע את החטיבה הרווחת בספרות הרבנית, ולהלן בפרק ז נציע את החטיבה השנייה. החטיבה הרווחת, כפי שייראה להלן, מורכבת משתי קבוצות של פירושים, שנבדלות זו מזו בתשובתן לשאלה העקרונית, אם ידעו אחשוורוש, שריו ועבדיו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, אם לאו.⁷⁷

מרדכי. על קושי זה ועל האפשרויות השונות בפתרונו, ראה לאחרונה: ב' שפיגל, 'לפשר האמירה "אם מזרע היהודים מרדכי"', דף שבועי, אוניברסיטת בראיילן 643, תשס"ו, עמ' 4-2.

74. שכן, אסתר נבחרה למלכה בסוף השנה השביעית למלך, ואילו העימות בין מרדכי להמן הוא בסוף השנה האחת עשרה למלך או בתחילת השנה השתים עשרה, ראה לעיל, הערה 3.
75. בפרט לפי דברי פליישמן (לעיל, הערה 70), שנאנת היהודים הייתה נחלתם של גורמים רבים בחצר המלך אחשוורוש, ואף רווחה בקרב תושבי המדינות שהיו תחת שלטונו, ומשום כך, לדעתו, ציווה מרדכי את אסתר להסתיר את זהותה, ואף הוא עצמו הסתיר את זהותו כל עוד נתאפשר הדבר (כדי שלא יפגעו בהם ועל מנת שיוכלו להיות בעלי השפעה מרבית בארמון המלך). היה להם לאחשוורוש ולהמן להבין ולהסיק, שמי שמסתיר את זהותו הוא מי שכדאי לו יותר מכול להסתירה, הוא מי שיכול להפסיד יותר מכול לכשזו תתגלה – ולפיכך, מתבקש ומסתבר שאסתר היא יהודייה!

76. מעניין לציין, שיש מן החוקרים שנתלו בשאלה זו כדי לפקפק באמינות של סיפור המגילה כולו, ולא נתנו דעתם לשפע הפתרונות האפשריים, כפי שיוצעו כאן להלן. ראה למשל: א' ברלון, **מקרא לישראל** – אסתר (פירוש מדעי למקרא, בעריכת ש' אחיטוב), תל אביב-ירושלים תשס"א, מבוא, עמ' 4.

77. ראוי להעיר כי בספרות חז"ל אין התייחסות לשאלה זו, אבל בתיאור שבתרגום שני דומה שניתן לה מענה. כך הוא לשון תרגום שני, אסתר ב', ח (על פי כ"י וטיקן, כנדפס בתורת חיים [לעיל, הערה 21], עמ' רל): "וכד שמע מרדכי פוקדנא, דחיל ואפיק לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא, ואדברת אסתר לבית מלכא". נמצא לדברי התרגום, שאסתר לא נלקחה לבית המלך מבית מרדכי אלא מן השוק. ואם כן, הגישה הראשונה שתוצע כאן להלן – שלא ידעו

3. הקושי – גם לאוחז בפשוטו של מקרא

אף מי שייצמד לפשוטו של מקרא בלבד, ויטען שבתחילה לא ידעו גויי הממלכה שמרדכי הוא יהודי, וגם כאשר נתמנה לתפקיד הממלכתי "בשער המלך" עדיין לא נודע סודו,⁷⁰ הרי שהוא יודה, שבשלב מאוחר יותר, כאשר נמנע מלכרוע ומלהשתחוות להמן, הוא נאלץ לגלות לעבדי המלך שהוא יהודי,⁷¹ וכפי שמסופר במגילה: "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (ג), (ד).⁷² אם כן, מאותה השעה ואילך ידע המן, ולבטח גם נודע ברבים, דבר זהותו היהודית של מרדכי!⁷³

70. כך מקובל בספרות המחקרית. ראה למשל: י' פליישמן, 'מדוע הצליח המן לשכנע את המלך אחשוורוש להכחיד את כל היהודים החיים באמפריה הפרסית', *HUCA* 68, 1997, עמ' לה-מג. אכן, גם בספרות הרבנית יש שאחזו בשיטה זו, שעד לעימות בין מרדכי והמן לא ידעו שמרדכי הוא יהודי, והטעם לכך שהוא הסתיר את יהדותו הוא הסביבה האנטישמית שבה התגורר ופעל (ממש כנימוק שציין פליישמן). ראה: רנ"ח פאפע (לעיל, הערה 32), דף טז ע"ב - יז ע"א. והוסיף, כי מן הטעם הזה, גם על אסתר ציווה מרדכי שלא תגלה את זהותה, וזאת מיום היותם בשושן הבירה, ועל כך נאמר במגילה: "כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד" (ב), (י), היינו, עוד לפני שנלקחה לבית המלך, כבר ציווה עליה כן.

71. י' פליישמן, שם, עמ' לט-מ; רנ"ח פאפע (לעיל, הערה 32), דף טז ע"ב.

72. לגישה האוחזת בפשוטו של מקרא, כאן לראשונה בסיפור המגילה מרדכי "הגיד להם אשר הוא יהודי". אכן, לגישת חז"ל שלפנינו (ולרוב המפרשים), שכבר היה ידוע דבר יהדותו, יוקשה, לכאורה, מה פשרו של פסוק זה ומה טיבה של הגדה זו, שהרי כבר ידעו הכול "אשר הוא יהודי". וכבר עמדו על קושי זה רבים מן המפרשים, ראה למשל (בכמה אופנים): ר"מ אלישיך (לעיל, הערה 3), אסתר ג', ד, עמ' תכא-תכב; ר"א אביוב, **שמן המור**, אסתר שם, ירושלים תשס"ד, עמ' צה-צז. יש שביארו, שמרדכי אמר שציווי המלך לא כלל את היהודים, "כי אין רצון המלך להעביר אדם על דת" (ר"מ סופר, **דרשות חתם סופר** [לעיל, הערה 45], דף קפז ע"ג), או "שגזר דוקא על עבדי המלך ולא על עבדי מלך היהודים" (ר"מ סופר, שם, דף רג). יש שכתבו, שמרדכי היה לבוש כנכרי, כי הייתה זו שעת שמד, ולכן הוצרך לומר שהוא יהודי. ראה: ר"ש הלוי נתנוון, **דברי שאול**, למברג תרל"ה, דף קצז ע"ב. יש שביארו כי המילים "כי הגיד להם" אינן מוסבות על מרדכי, אלא על המן או על אחשוורוש, והם אלו שהגידו! ראה: ר' משה ב"ר אברהם מייזל, **תשועת חן**, דיהרנפורט תקפ"א, אסתר ג', ד, דף ח ע"א. ויש שביארו, כי המילים "אשר הוא יהודי" מתייחסות להמן, מאחר שמכר את עצמו לעבד למרדכי, לכן הוא נחשב ליהודי! ראה: הרחיד"א, **כסא דוד**, ירושלים תש"ן, ח"א, דרוש י' לשבת זכור, עמ' קפה (והגדיר זאת 'דרך צחות'); רח"י ניימאן, ה' מצליח, למברג תרל"ה, אמרי נועם, אסתר ג', ד, דף י ע"ב; ר"ש סופר, **שיר מעון** (נדפס בתוך: **תורת משה השלם**), ח"ב, ירושלים תשנ"א, מגילת אסתר, עמ' עג. וראה גם דברי ר"ש קלוגר, להלן פרק ד, 2, אות ב, בפנים.

73. מאחר שבשלב זה כבר ידעו הכול שמרדכי הוא יהודי, הרי שיקשה להבין היאך בשלב עוד יותר מאוחר בסיפור המגילה, לאחר שהרכיב המן את מרדכי על הסוס והוליכו בשושן הבירה, יועצי המן ואשתו אומרים לו (ו', ג): "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו", ומשמע לכאורה שהם הסתפקו בשאלת זהותו של

הכיצד לא ידעו אחשורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

שמרדכי בחכמה, בשמוע כרוזא קרי בחיל, תכף ומיד אמר אל לבו גם עלי יעבור כוס, ואז אותה תקן וחקר ובין הבתולות רבות שהיו נקבצים, שם אותה ביניהם, באופן שלא יכירו מבטן מי יצאתה.⁸³

ר"ט צהלון הוסיף וכתב,⁸⁴ שלהבנה הזאת מרמז הכתוב: "ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים" (ב', ח). לאמור: מרדכי ניצל את ההמולה הרבה שנוצרה בשושן הבירה (בהקבץ נערות רבות), והוא מיזמתו הביא לשם את אסתר, באופן שלא יורגש הדבר ולא ייוודע "מה הוא לה" (ח', א).

ד. היה מי שהגדיל וכתב, כי אסתר מיזמתה היא שהלכה אל בית המלך.⁸⁵ ברם, כנגד דעה זו כתב ר"א גאליקו: "והדבר זר בעיני להאמין על צדקת נמשלת להדסה דבר כזה".⁸⁶

לשני הפירושים האחרונים יש להעיר, שמלשון המקרא "ותלקח אסתר אל בית המלך" (ב', ח), משתמע קצת שלא כדבריהם,⁸⁷ אלא שכבר מתחילה היא נלקחה בניגוד לרצונה.⁸⁸

83. ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), עמ' לד. ודבריו קרובים לאמור בתרגום שני, המצוטט לעיל, הערה 77.

84. שם, עמ' לג-לד.

85. כן הביא ר"א גאליקו (לעיל, הערה 3), עמ' מא, משם ר"י הכהן. וכבר ר"י עראמה (המאה ה"ו) העלה זאת כאפשרות, אבל שלל אותה. ראה: מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק (לעיל, הערה 15), אסתר ב', י, עמ' כב. ויש שכתב, שאיסוף הנשים הבתולות לשושן הבירה נעשה בערמה: בתחילה לא פרסמו את תכלית הדבר, והרוב חשבו כי הוא לטובתן, "לדעת כמה הן, לשומרן מדבר ערוה... ולזה היו מתביישות להעלים עצמן, והיו כלם מתרצות להכתב בפנקס המלך, ובכללן אסתר. רק לאחר שנכתבו כולן, ציווה המלך לקבצן, וכך אירע שנלקחה אסתר בעל כורחה לבית המלך. ראה: ר"מ אלמושינו, ידי משה, בני ברק תש"מ, אסתר, עמ' רב. אכן, אף שלדבריו היה צד מסוים של רצון של אסתר, בכך שניאותה להיכתב בפנקסי המלך – לא היה זה אלא מחמת הטעיה, ולא חלילה בגלל שנתרצתה להיות בבית המלך.

86. שם, עמ' מא.

87. עמדו על כך בקצרה ר"א גאליקו (לעיל, הערה 3), עמ' מא, ור' וידאל הצרפתי (לעיל, הערה 79), שם, ביחס לפירוש האחרון שהביא, שאסתר באה מעצמה אל בית המלך.

88. כך מפורש באגדת אסתר פרשה ב ח: "ותלקח בעל כרחה ושלא בטובתה". כן הוא בתרגום ראשון שם: "ואדברת אסתר באונסא", וכן משתמע ממגילה טו ע"א: "עד עכשיו באונס". בדרך זו בחרו רבים מן המפרשים. כך למשל, כתב ר"ש די אוזידא (לעיל, הערה 12), עמ' עו: "אמר 'ויהי בהשמע כו' להורות הבדל והפרש ענותנותה של אסתר לפריצות האחרות. כי על האחרות אמר 'ובהקבץ', כי מיד בשמעם דבר המלך הן מעצמן היו נקבצות ובאות אל יד הגי... לא כן אסתר הצדקת, אלא 'ותלקח', בעל כרחה, כי מצאוה מן המקום אשר נתבאת שמה". ובסגנון דומה כתב ר"א אשכנזי (לעיל, הערה 19), אסתר ב', יא: "שכל הבתולות נקבצו באו שם בשמחה וטוב לבב, וזו נלקחה בבכי באונס ובצעקה" (ויש שראה בעניין זה

1. גישה א – לא ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי

יש הסבורים, כי האנשים, ככלל, לא ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, ומשום כך לא ידעו את זהותה. ולגבי אופן הגעתה לבית המלך הוצעו כמה אפשרויות:

א. כך כתב ר' יוסף נחמיאש (ספרד, המאה ה"ד):

והנכון, שיצאה מבית מרדכי ללכת לבית אחת מחברותיה, ונלקחה בדרך באונס, ומרדכי ידע את הדבר ושתק, כי אם הייתה נלקחת מבית מרדכי היו מכירים מיד שהיא ישראלית.⁷⁸

ב. באופן שונה כתב ר' אלישע גאליקו (צפת, המאה ה"ט), כי ניתן לומר שאסתר נלקחה מבית מרדכי, אלא שהיא "נלקחה והובאה, והלוקחים אזדו לעלמא. או אפשר, שמרוב הבלבול והבהלה לא גודע מקומה איו,⁷⁹ כי רבות היו הנלקחות והוחלפו ונתערבו".⁸⁰

לפי שני האופנים שהציע ר"א גאליקו אסתר אמנם נלקחה מבית מרדכי, אלא שמידע זה 'אבד'. לאופן הראשון, לוקחי אסתר "אזדו לעלמא [= הלכו להם למקום אחר]"⁸¹, ועמם גם 'הלך' המידע על מוצאה;⁸² ואילו לאופן השני, אפשר שלוקחי אסתר נשאו בשושן הבירה, אלא שמרוב הבלבול והבהלה וריבוי הנלקחות הם לא זכרו מהיכן נלקחה אסתר.

ג. אופן אחר מן האמור עד כה הציע ר' יום טוב צהלון (צפת, המאה ה"ז):

שאסתר נלקחה מבית מרדכי – יסודה בעצם בדברי התרגום השני. עם זאת, רוב הפרשנים הנמנים על גישה זו הציעו הסברים אחרים מזה שבתרגום שני, וכפי שיראה להלן בפנים.

78. ר"י נחמיאש, נדפס מחדש בתורת חיים (לעיל, הערה 21), עמ' ס, אסתר ב', ח.

79. אופן זה הוצע גם על ידי ר' וידאל הצרפתי (מרוקו, המאות ה"ז-ז'), מגילת סתרים (על אסתר), בתוך ספרו צוף דבש, אמשטרדם תע"ח, דף כה ע"ד, על הפסוק "לא הגידה אסתר" (ב', י').

80. מגילת אסתר עם פירוש ר' אלישע גאליקו (לעיל, הערה 3), אסתר ב', י, עמ' מא.

81. על משמעותו של ביטוי זה ("אזדו לעלמא"), ראה לדוגמה: ביצה י ע"ב.

82. אפשר שר"א גאליקו סבור שאירע כאן דבר חריג אצל לוקחי אסתר, שהם הביאוה והסתלקו; ואפשר שהוא סבור כי תפקידם של כל הפקידים, ובכללם של מביאי אסתר, היה רק לקבץ את הנשים אל שושן הבירה, ולא מעבר לכך. כלומר, הלוקחים הללו לא נתבקשו למסור מידע על מוצאן ועל משפחתן של אותן נשים, ולאחר שהביאו את הנשים, הם סיימו את תפקידם והלכו להם, ולכן לא ידעו דבר על הקשר שבין אסתר לבית מרדכי. בדומה לאפשרות השנייה נראה שסבור גם ר"ח בן עטר, שכתב (ראשון לציון, אסתר ב', ו): "כי לא ידעו מה הוא [= מרדכי] לה, כי העבדים אשר הביאו לאסתר מבית אביה להיותם מבקשים כל נערה ומקבצים ומוסרים ביד הגי, והגי לא היה יודע משפחת כל בתולה ובתולה, ובזה לא נודעה בעת מלכותה מי היא".

2. גישה ב – ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, אך לא ידעו שהיא יהודייה

מנגד, יש סבורים, כי ידעו שנלקחה אסתר מבית מרדכי, ועם זאת לא היו יכולים להסיק מכך שהיא יהודייה. לסיבת הדבר, שלא הסיקו על יהדותה, הוצעו כמה אפשרויות.

א. כך כתב ר' יצחק עראמה (ספרד, המאה ה'ט"ו):

שהם ידעו שלקחה מבית מרדכי, אבל הוא הודיע להם איך הוא אומן לה לבד, כי אין לה אב ואם ושלא ידע בת מי היא, אלא שלהיותה יפת תואר וטובת מראה לקחה לו לבת, כסבור שהיא מזרע המלוכה מן הפרתמים. ומזה הטעם לא הכריחה להגיד, כי אם האומן לא ידע, היא מנא ידעה.⁸⁹

בדרך זו – שמרדכי עצמו אמר שאין הוא יודע מה מוצאה של אסתר, לפי שהגיעה אליו בהיותה קטנה ויתומה מאב ומאם – הלכו פרשנים נוספים,⁹⁰ ומהם שכתבו, כי גם אסתר טענה שבמות אביה ואמה לקחה מרדכי וגידלה כבת,⁹¹ ולכן אין היא יודעת מי היו אביה ואמה.⁹² לפי דרך זו, הוסיף ר' משה אלמושיניו (המאה ה'ט"ז) על דברי חז"ל, שהמן היה מסופק אם אסתר יהודייה או שהיא משאר האומות,⁹³ וכך כתב:

כי זה הספק היה אצל כלם. כי מצד אחד, למה שראו שנלקחה מבית יהודי, היו חושבים דמסתמא היא יהודית. ומצד אחר, יען אין איש שידע מאיזה עם היא, על הסתם אזלינן אחר רובא ונאמר דמרובא פריש והיא משאר האומות. ועל כן היה המן מסופק... ואין ספק שלא היה מסופק רק להיות לו פנים לכאן ולכאן כנזכר.⁹⁴

דמיון נוסף לסיפור יוסף (לעיל, הערה 7), וכתב: "וכיוסף שנלקח בחזקה כדי להיות לאחיו לפליטה גדולה, כן אסתר נלקחה לבית המלך". ראה: ר"ג וינטרויב [לעיל, הערה 68], אסתר ב', ח, עמ' 68. אמנם, בניגוד למקורות הנזכרים, הרד"ק בפירושו לבראשית י"ב, טו, כתב: "באסתר אמר 'ותלקח אסתר' שמשמעו: ברצונה".

89. לעיל, הערה 15, אסתר ב', י, עמ' כב.

90. למשל: "ואף כי ידוע שמרדכי יהודי הוא, אבל בפנקסי העיר ה' כתיב שמרדכי גדלה מפני שאין לה אב ואם, ולא ה' כתיב שהוא אבי, ע"כ לא ידע שום איש שהיא מזרע היהודים". ראה: ר"מ הכהן מזהה, מנחת רא"ם, ניו יורק תשי"א, עמ' 61.

91. ראה למשל: ר"מ אלמושיניו (לעיל, הערה 85), אסתר, עמ' 70; ר' משה ב"ר אברהם מייזל (לעיל, הערה 72), אסתר ב', י, דף ו ע"א-ע"ב; ר"ש הלוי נתנון (לעיל, הערה 72), דף קצז ע"ב, ד"ה אין אסתר; ר"ש ליפשיץ (לעיל, הערה 25), דף ו ע"ג, על הפסוק "לא הגידה אסתר".

92. יסוד הדברים במדרש פנים אחרים, נוסח ב, פרשה ב: "הייתה מגדת לו יתומה הייתי ואחרים גידלו אותי".

93. ראה לעיל, הערה 50.

94. ר"מ אלמושיניו (לעיל, הערה 85), אסתר, עמ' 70.

למרות שלדברי ר"מ אלמושיניו "זה הספק היה אצל כולם", עם זאת הכרעת אחשוורוש והמן הייתה "בתר רובא", ולכן הם הופתעו במשתה השני לשמוע מאסתר שהיא יהודייה.

ב. אופן אחר בגישה זו – שידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, ובכל זאת לא הסיקו מכך על מוצאה – הציע ר' שלמה קלוגר (המאה ה"ט), אשר התייחס למסופר על מרדכי: "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (ג', ד), וכך כתב:

מרדכי חשש דהנה עבדי המלך ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, וכיון דנלקחה מביתו מסתמא ממשפחתו היא. וא"כ נהי דעד הנה לא הגידה אסתר עמה ומולדתה מחמת דמרדכי נמי לא נודע מאיזה משפחה הוא, אך עתה אם יאמר להם שהוא אינו משתחוה מחמת שהוא ממשפחת ישראל, א"כ יודע שהוא ממשפחת ישראל וידעו שאף אסתר ישראלית היא, לכך מה עשה מרדכי, הגיד להם שהוא גר... וז"ש ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי, כי הגיד להם אשר 'הוא יהודי'. 'הוא' דייקא, שהוא יהודי אבל לא אבותיו ומשפחתו.⁹⁵

לדברי ר"ש קלוגר, מרדכי מיזמתו אמר על עצמו שהוא גר, כדי שלא תסגיר זהותו את זהותה של אסתר.

ג. אופן נוסף הוצע על ידי ר' משה אריה מטרעסטינא (המאה ה"ט), בהתייחסו לפסוק "ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה" (ב', ח), וזו לשונו:

וע"כ היו ממהרים ונחוצים לקיים דבר המלך, וגם נקבצו נערות רבות אל שושן. ומיד בהביאן לא הכניסם מיד לבית הנשים, שעדין לא פינו ותקנו את בתי הנשים למלך, והכניסו כל הבתולות הנמצאות בבתי העיר, וגם את בית מרדכי מלאו בהנערות הנקבצות האלה. ואחר כך, שפינו ותקנו את בתי הנשים למלך והכניסו כל הבתולות הנמצאות בבתי העיר, לקחו גם אסתר עמה. ע"כ לא נודע עמה ומולדתה, כי אף שלוקחה מבית מרדכי, לא ידעו אולי הוא מן הנערות שהובאו לשם ממקום אחר ונקבצו מחוץ.⁹⁶

פירוש זה דומה קצת לפירוש השני שהציע ר"א גאליקו (לעיל, גישה א סעיף ב). אולם, בעוד שלר"א גאליקו, לא זכרו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, "מרוב הבלבול והבהלה", הרי שלפי פירוש זה ידעו זאת, אלא שלא היו יכולים להסיק מכך על שייכותה למרדכי ועמו, משום שהיא לא הייתה היחידה שנלקחה מבית מרדכי.

95. ר"ש קלוגר, מאמר אסתר, ירושלים תשס"ג, פרק ו, עמ' שנח-שנט. ולפי זה ביאר את דברי זרש ויועצי המן "אם מזרע היהודים מרדכי" (ו', יג) – כספק שהיה להם אם הוא ממשפחת יהודים, או שהוא גר.

96. ר' משה אריה מטרעסטינא (לעיל, הערה 3), אסתר ב', ח, עמ' 42.

3. הכיצד השלים אחשוורוש עם סירובה של אסתר?

יושם אל לב, שלשתי קבוצות הפירושים שהוצעו כאן, מובן יפה מדוע לא קישרו בין זהותו של מרדכי לזהותה של אסתר, אבל עדיין נותר קושי אחר, והוא: כיצד אחשוורוש השלים עם סירובה של אסתר לגלות את זהותה, ולא דרש ממנה בכל תוקף לספר לו על משפחתה ועל עמה?⁹⁷

מבין כל החכמים הנזכרים כאן, היו אלו ר"י עראמה וסיעתו שיישבו קושי זה, ואפשר שגם המפרשים האחרים יסברו כמותם בעניין זה. לאמור: בין אם ידעו שנלקחה אסתר מבית מרדכי ובין אם לא, יכולה הייתה אסתר לומר לאחשוורוש, שהיא יתומה מאב ומאם מיום בואה לעולם,⁹⁸ ומשום כך אין היא יודעת את זהותה. אמנם, אפשר גם ללכת בדרך שונה,⁹⁹ כמו זו שהציע ר' שלמה אשתרוק (המאה ה"ד), וזו לשונו:

ויתכן שהיתה נותנת למלך טענה כי תהיה יראה פן יזיקו בני משפחת ושתי לאנשי משפחתה ועמה בקנאתם עליה, ובעבור זה נשבעה על זה בבואה אל המלך. ואולי המלך לא הכריחה לגלות כי יהיה לה לקלון אם יעבירנה על השבועה.¹⁰⁰

נמצא לדבריו, שבטיעון של שבועה שנשבעה, ומחמת שיקולים סבירים (נקמת משפחת ושתי), הצליחה אסתר לשמור על סוד זהותה.

4. הכיצד הציע מרדכי לאחשוורוש לקבץ בתולות שנית?

להשלמת התמונה יש להוסיף, כי לאחר בחירת אסתר נאמר במגילה: "ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך" (ב', יט), ובבבלי מגילה מסופר כי אחשוורוש נקט כל מיני פעולות כדי לגרום לכך שאסתר תגלה לו את זהותה:

'ייעש המלך משתה גדול' (ב', יח): עבד משתיא – ולא גליא ליה, דלי כרגא – ולא גליא ליה, שדר פרדישני – ולא גליא ליה. 'ובהקבץ בתולות שנית' וגו' (ב', יט): אזיל שקל עצה ממרדכי. אמר [= מרדכי]: אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה – ואפילו הכי לא גליא ליה, דכתיב: 'אין אסתר מגדת מולדתה' וגו' (ב', כ) (מגילה יג ע"א).

נמצא לדברי הבבלי, כי משלא הצליח אחשוורוש בפעולותיו, פנה למרדכי, וזה המליץ בפניו על קיבוץ הבתולות, כדי לאלץ את אסתר לגלות את זהותה.

אכן, על דברי חז"ל אלו תמהו רבים, היאך ייעץ מרדכי לאחשוורוש כדבר הזה, בניגוד גמור למה שהוא עצמו "ציווה עליה [= על אסתר] אשר לא תגיד"? היו שאמרו, כי מרדכי ידע בבטחה, שעצתו לא תביא לגילוי זהות אסתר, לפי שסמך עליה שתשמור את ציוויו בכל מצב, ודווקא משום כך הוא לא נמנע מלייעץ למלך אחשוורוש, כדי להרחיק מדעתו כל אפשרות, שאסתר מזרע היהודים – והראיה, שמרדכי היהודי הוא הוא שמשיא עצות למלך כיצד לידע את עמה ואת מולדתה.¹⁰¹ והיה שהוסיף, ודבריו מקבלים יתר משמעות לפי הגישה השנייה הנזכרת כאן (שידעו על אסתר שגדלה בבית מרדכי), כי בכך גם רצה מרדכי להסיר כל חשד מעליו, שהוא יודע את זהותה של אסתר ומנסה להסתירה.¹⁰²

ה. הכיצד לא הסגירו יהודי שושן את זהותה של אסתר?

לפני שנציע את החטיבה הפרשנית השנייה בנוגע לשאלה הנידונה (כיצד לא קישרו בין אסתר למרדכי), נציג כאן קושי נוסף שעוררה הספרות הרבנית. לעומת החטיבה השנייה (שתוצע להלן, פרק ז), שיהיה בה כדי ליישב קושי זה יחד עם קודמו 'בחדא מחתא',¹⁰³ הרי שהנמנים על החטיבה הראשונה, כאן יזדקקו בגין קושי זה לתירוצים חדשים.

101. ר"ח בן עטר, ראשון לציון, בתוך: מקראות גדולות אורים גדולים (לעיל, הערה 11), עמ' קנט, אסתר ב', י.

102. ר"ד זינצהיים, ביאורים ודרשות על מגילת אסתר, נדפס בתוך: מוריה כב, תשנ"ט, ה"ז (רנז-רנט), עמ' מו, על הפסוק "ובהקבץ בתולות שנית". ושוב: ה"ל, שלל דוד, מהד' רש"י בוקסבוים, ירושלים תשס"ד, עמ' שמה.

103. ראה להלן, הערות 147, 163.

97. ברור הדבר שגילו עניין בזהותן של הנשים. כך עולה מפשוטו של מקרא, מן ההדגשה החוזרת שאין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה (אסתר ב', י, כ; וכפי שעמד על כך בקצרה א' וייזר, 'מגילת אסתר', בתוך: א' וייזר וב"צ לוריא [עורכים], ספר קורנגרין, תל אביב תשכ"ד, עמ' 129, הערה 10). זו גם דעת חז"ל, כמובא במגילה יג ע"א (מצוטט להלן בפנים בסעיף 4), שאחשוורוש נקט אמצעים שונים כדי שאסתר תגלה לו את זהותה.

98. ראה לעיל, הערה 51.

99. יש שהציע אופן נוסף, הדומה במקצת לדברי ר"ש אשתרוק: "שאסתר היתה אומר" שבאמת היא יודעת [=את זהותה], רק שהיא מצווה מפי מרדכי שלא להגיד ולכן אסור לה להגיד, שהיא צריכה לעשות מאמר מרדכי על כי הוא היה אומן אותה מקטנותה". והוסיף: "ואולי גם זה ה' ע"פ צווי שתאמר כך". ראה: ר' צבי הירש ב"ר דוב, קרן ישועה, ווארשא תרכ"ו, דף ד ע"ב, אסתר ב', י. ברם, הוא לא הסביר, היאך השלים אחשוורוש עם ציווי זה של מרדכי, ומדוע הוא לא תבע ממרדכי שיאמר לו מהי זהותה של אסתר. דומה, שהוא סבור שאירע כאן נס, ואם כן יש לצרף את דעתו לגישה המובאת להלן בפרק ז, סעיף 2. אלא שאם כך הדבר, ננתקה להציע את פירושו למפרשים הנזכרים בסעיף זה, לפי שהם אוחזים בהבנות 'הפשוטות'.

100. ר"ש אשתרוק, מדרשי התורה, ברלין תרנ"ט, אסתר, עמ' 223. וע"ש שהציע אופן הבנה נוסף.

ייתכן שאף אחד מהם לא הלך מיזמתו וסיפר על כך למלך (עוד בטרם התנכל המן ליהודים), ולו בשביל בצע כסף או טובות הנאה מן המלכות!! גם לשאלה זו הוצעו בספרות הרבנית מספר פתרונות, שניתן לחלקם לשלוש קבוצות עיקריות:

א. היו שאמרו, כי יהודי שושן לא ידעו מה מוצאה של אסתר.¹⁰⁵ לסיבת הדבר הוצעו אופנים שונים, שניתן לחלקם לשתי קבוצות עיקריות:

1. יש שכתב, כי מאז שנולדה, גדלה אסתר בבית מרדכי, ולא יצאה מפתח ביתו, ומשום כך לא היה מי שהכירה, גם אצל היהודים, מלבד מרדכי.¹⁰⁶
2. לעומת דעה זו, שהיהודים כלל לא ידעו על קיומה של אסתר, רבים סבורים שידעו עליה, ועם זאת, לא יכלו להסגיר את זהותה, ולכן הוצעו כמה נימוקים:

יש שכתב, שהיהודים הכירוה, וידעו שמרדכי מגדל יתומה בתוך ביתו, אבל לא ידעו אם היא יהודייה או מזרע גויים כיוון שנקראה בשם נכרי – אסתר.¹⁰⁷ מנגד, רבים כתבו, שהיהודים הכירוה ואף ידעו על יהדותה, אלא שהם הכירוה בשמה הראשון, אבל משנלקחה לבית המלך שונה שמה, ומאז לא הכירוה, ולכן לא היו יכולים להסגיר את זהותה.¹⁰⁸ אכן, נחלקו הפרשנים,¹⁰⁹ מה היה שמה

שם. ראה: ר"י אייבשיץ (לעיל, הערה 25), ח"ב, דרוש ט, עמ' קנ. אבל, מדברי חז"ל נראה שגם בשושן הבירה היו יהודים רבים (אם לא שנאמר שחז"ל לא דקדקו בהבחנה בין הבירה לבין העיר). ראה למשל פרקי דרבי אליעזר, פרק נ: "וכי לא היה יהודי בשושן הבירה אלא מרדכי בלבד" וכו'; וכעין זה במדרש פנים אחרים, נ"ב, פרשה ב, ושם הודגש: "הלא היה שם יהודים הרבה". וראה: שיר השירים רבה פרשה ז יג, על "אנשי שושן הבירה"; תרגום ראשון, אסתר ב', ו, על "כל כנשתא דישראל" שעלו עם כורש "למידר בשושן בירנותא". וראה גם: ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), עמ' רכ-רכא.

105. לפי גישה זו, קיים דמיון נוסף בין סיפור מגילת אסתר לבין סיפור יוסף במצרים (ראה לעיל, הערה 7). שכן, כשם שעל יוסף נאמר: "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (בראשית מ"ב, ח), כך גם יש לומר על אסתר, שאחיה, בני עמה, לא הכירוה, עד אשר גילתה את זהותה במשתה השני עם אחשוורוש והמן.

106. ר"י חיים מבגדד, קרן ישועה השלם, ירושלים תשנ"ח, אסתר ב', ז, עמ' ד.

107. פירוש ר' שמואל מקשן (דפוס ראשון: לובלין, שס"ו), בית דין שמואל, נדפס בתוך: מקראות גדולות אורים גדולים (לעיל, הערה 11), ח"ב, אסתר ב', ז ("לקחה לו לבת").

108. בזאת באנו לצד דמיון נוסף בין מגילת אסתר לסיפור יוסף (לעיל, הערה 7). שכן, גם בסיפור יוסף, בתחילת גדולתו, שונה שמו העברי לשם בשפה המקומית ("צפנת פענח"; בראשית מ"א, מה), והודות לשינוי השם הוסתרה זהותו ממשפחתו, ובפרט כאשר באו אחיו למצרים. וכבר עמד על כך ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 108), אסתר ב', ז, ח"א, עמ' רמ.

109. יש שרק הציע את ההבנה הזאת, בלא להכריע בשאלת השמות. ראה: פירוש ר' שמואל מקשן (לעיל, הערה 107) ח"ב, עמ' יב, על הפסוק "לא הגידה אסתר". הוא גם לא הכריע בשאלה מי שינה את שמה, ובלשונו: "שמרדכי שינה שמה, או אחשוורוש שינה שמה".

השאלה הנוספת שעוררה הספרות הרבנית בעניין הנידון, היא: בעיר שושן התגוררו יהודים רבים,¹⁰⁴ שמן הסתם ידעו על מוצאה של אסתר וזהותה, והיאך

104. על עצם הימצאות יהודים בשושן וגם על ריבויים, אפשר ללמוד מכמה פסוקים במגילה, וכפי שנפרט:

א. על הימצאות יהודים בעיר ניתן ללמוד מן הפסוק: "והעיר שושן נבוכה" (ג', טו), וכפי שכתב רש"י (שם): "היהודים שבה", וכן כתבו חכמי צרפת ור"ד, תורת חיים (לעיל, הערה 21), עמ' צז-צח. וכעין זה כבר בתרגום ראשון, שם: "וקרתא דשושן הות מתערבלא בחדות עמיא נוכראין ובקל בכותא דעמא בית ישראל". וראה גם: אסתר רבה פרשה ז כה, שהנכרים שבעיר, בשנאתם את היהודים, כבר החלו להרים ראש נגדם ולהרע להם. אמנם, אפשר לפרש שתיבת "נבוכה" מתייחסת דווקא לנכרים שבעיר. ראה: מדרש פנים אחרים, נ"ב, סוף פרשה ג. גם חלק מן המפרשים בחרו בהבנה זו, ומטעמים שונים. יש שכתבו, שתושבי שושן לא ידעו מהי הגזרה ולמה הם אמורים "להיות עתידים", ועל כן נבוכו. ראה למשל: ר"א אשכנזי (לעיל, הערה 19), אסתר שם; ר"מ אלמושינו (לעיל, הערה 85), עמ' ריט, וכן כתבו עוד רבים. יסוד הבנה זו באסתר רבה פרשה ז כד: "ואינן יודעין אם להרג ואם להרוג". ויש שכתבו שהם ידעו שהגזרה היא על היהודים, ונבוכו לפי שלא הבינו מה מקומה ומה הגיונה. ראה למשל: ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר שם, עמ' תנא-תנב; מהר"ל (לעיל, הערה 68), עמ' קמא-קמב.

ב. דברי אסתר "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן" (ד', טז), מלמדים בבירור שגרו בעיר הזאת יהודים.

ג. המסופר במגילה, כי לאחר שיצא מרדכי מלפני המלך "והעיר שושן צהלה ושמחה" (ח', טו), מתייחס בפשטות ליהודים שבעיר שושן. כך נאמר במדרש לקח טוב ח, טו: "והעיר שושן צהלה ושמחה – אלו היהודים שבשושן", וכן כתבו: ר"ד, אסתר שם; ר"א גאלקו (לעיל, הערה 3), עמ' עג; ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), עמ' רנו. אמנם, יש שכתבו שגם הנכרים שמחו, ומטעמים שונים. ראה למשל: ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), עמ' רנו-רנז; ר"מ סופר, תורת משה השלם (לעיל, הערה 45), עמ' קעט. ויש שכתב "כי עם היות שטבע האומות להיותם שונאי ישראל, ושמחים בקלקלתם ודואגים בטובתם, ועתה השי"ת הפך לבם לאהוב עמ". ראה: ר"ש די אוזידא (לעיל, הערה 12), עמ' רעב.

ד. על ריבויים של יהודי שושן ניתן לעמוד מן ההרג הרב שהם עשו בצריהם אשר בשושן הבירה ובעיר שושן (אסתר ט', ו-טו). כך למשל, כתב הרלב"ג (ג', טו): "ידמה, שהיו בשושן יהודים רבים, כמו שיראה ממה שאמר (ט', יב) 'בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש'".

אכן, מלבד העולה מפשטו של מקרא, גם מדברי חז"ל עולה שמספרם היה רב. שכן, לפי האמור באסתר רבה פרשה ז יד, מספר היהודים שנכחו במשתה שבעת הימים שערך המלך בשושן הבירה היה "שמונה עשר אלף וחמש מאות". והראב"ע הגדיל וכתב: "כי רוב העיר היו יהודים" (אסתר א', ב, נוסח ב, מהד' תורת חיים [לעיל, הערה 21], עמ' יד)!

להשלמת התמונה יש ליזכור, כי קיימת הבחנה בין 'שושן הבירה' לבין 'העיר שושן': הראשונה היא מקום מושב המלך, והשנייה היא מקום מושב העם (ראה: ע' חכם [לעיל, הערה 46], עמ' ב). האמור עד כה בהערה זו מתייחס ליהודים שבעיר שושן. אכן, לגבי שושן הבירה נחלקו הדעות. יש הסבורים שרק מרדכי לבדו היה בשושן הבירה. ראה: ראב"ע נוסח ב, אסתר א', ב, ה; ר"מ חלאיו שם, מהד' תורת חיים, עמ' יב, נד; ר"י עראמה (לעיל, הערה 15), עמ' כ; אמנם, גם לגישה זו, אף שהיהודים לא התגוררו בשושן הבירה, אפשר שהיו נכנסים ויוצאים

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

אז בישראל דלטוריא ומלשינות, ושלוש ואחדות שררו ביניהם¹¹⁸. והוסיפו ואמרו: "צא וראה מעלת אותו הדור, שידעו כולם והכירו שאסתר היא בת דוד מרדכי, ולא נמצא מי שימסור לאחשוורוש, כדי שיקבל ממנו בעד זה כבוד ויקר, ומשום כך היו ראויים להצלה"¹¹⁹.

ג. רבים כתבו, שהיהודים אמנם הכירוה, ידעו על יהדותה וגם ידעו שנבחרה למלכה, ועם זאת, אף אם רצו, לא היה באפשרותם להסגיר את זהותה!¹²⁰ הסיבה לכך היא, שנאמר על אסתר: "ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה" (ב', טו), ולימדונו חכמי התלמוד: "מלמד שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו" (מגילה יג ע"א). אמור מעתה, נס עשה ה' כדי לסייע לאסתר להסתיר את זהותה.¹²¹ עתה יימנעו מלהטריד אותה בעניין זהותה, ולא ישאלו מאיזה עם היא. ובעיקר, בשל נס זה, אחשוורוש והמן לא יעלו בדעתם שהיא יהודייה,¹²² וגם שום יהודי לא יוכל לגלות את מוצאה – שהרי הכול היו סבורים ואומרים¹²³ שאסתר היא מהעם שלהם!¹²⁴

ירושלים תשל"ו, עמ' לו.

118. לשון ר"ז סורוצקין שם.
119. לשון הרמב"ם שם, וכעין זה בר"ש הלוי אלקבץ שם, ור"ז סורוצקין שם.
120. ראה: רש"י, על עין יעקב, מגילה שם, ד"ה שדר פרדשני; ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), אסתר ב', טו, עמ' מד; ר"א צהלון, ישע אלקים, ברקלין תשנ"ב, עמ' מה; פירוש ר' שמואל מקשן (לעיל, הערה 109), שם; ר"א הכהן (לעיל, הערה 116), עמ' שכא; ר"מ סופר, תורת משה השלם (לעיל, הערה 45), מגילת אסתר, עמ' קעג, ד"ה ותהי; הנ"ל, דרשות חתם סופר (לעיל, הערה 45), דף רו ע"ד; ר"א צינץ, מלא העומר, מהד' מכון מהרא"ל צינץ, אשדוד תשס"ו, עמ' קיב, אסתר ז', ו; ר"י חיים, בן יהודע, מגילה שם (משם בנו ר' יעקב).
121. ויש שהוסיף: "וגם הועיל נס זה שלא יתקנאו בה השרים, אלא כל אחד יאמר אחות לנו בבית המלך וירצה בקיומה". ראה: ר"י חיים (לעיל, הערה 120), שם, בשם בנו ר' יעקב.
122. וכפי שכתב ר"מ סופר (לעיל, הערה 120), שם: "והנה ע"י כך נדמתה להמן שהיא עמלקי, ולא נזהר ממנה, כי חשב שהיא בוודאי תסכים לכלות ישראל כדרך עמלק". ומשום כך, כאשר גילתה אסתר את זהותה, במשתה עם אחשוורוש והמן, מסופר: "והמן נבעת" (ז', ו), לפי ש"המן חשב כי אסתר מעמו הוא, ועתה נבעת לאשר שמע כי המלכה יהודית היא". ראה: ר"א צינץ (לעיל, הערה 120), שם.
123. כן הוא ברש"י, מגילה ז ע"א, ד"ה נדמתה לו כאומתו: "והיו אומרים בפייהם – זו משלנו היא" (וכן ברש"י על עין יעקב, מגילה יג ע"א, ד"ה שדר פרדשני: "והיו האומות מתגרות ואומרות זו ממשפחת"). באמת, יש לשאול מניין לו לרש"י ומה הכריחו לומר שהיו אומרים כן בפייהם. אכן, לפי הפירוש המובא בפנים הדבר מובן, שהרי כל הנס הזה, שנדמתה אסתר לכל אחד כאומתו, לא נעשה אלא כדי שיאמרו כן בפייהם, וכך לא תתגלה זהותה אפילו על ידי היהודים, וכפי שנתבאר בפנים.
124. לאור הבנה זו היה ששאל, אם כן היאך יתיישבו דברי חז"ל אלו עם דבריהם במגילה יג ע"א (צוטטו בפנים, לעיל פרק ד, סעיף 4), שאחשוורוש נקט פעולות מיוחדות כדי לגרום לאסתר לגלות את זהותה – שהרי לבטח הייתה אסתר נדמית לאחשוורוש כאומתו, ומה לו עוד צורך

הראשון ומה היה שמה החדש:¹¹⁰ יש שכתבו, כי היהודים הכירוה כהדסה,¹¹¹ אבל "כשנלקחה למלכות כדי שלא יכירוה, מרדכי שינה שמה וקראה אסתר, לרמוז לה שתסתיר את עצמה, ועל זה לא הכירוה אפילו היהודים עצמם"¹¹². ויש שכתב לאידך גיסא, ששמה המקורי היה אסתר, אבל "מיד בעת שלקחה מרדכי ה' קורא אותה בשם הדסה ושינה שמה... ובהלקחו אותה למלכות ציוה מרדכי שלא תאמר שהיא אסתר, רק ששמה הדסה"¹¹³.

בנוסף לשינוי בשמה של אסתר היו שאמרו, כי מאז שנלקחה אסתר מבית מרדכי "גם נשתנה צורתה בתמרוקי הנשים"¹¹⁴, ומשום כך כבר לא הכירוה היהודים.

ב. מנגד, היו שאמרו כי היהודים הכירוה וידעו על יהדותה, וגם ידעו שנבחרה למלכה, אלא שהם בחרו להימנע מלדווח על זהותה. אכן, סיבות שונות הוצעו לבחירתם זו:

היה שכתב כי מרדכי ציווה על היהודים שלא יגידו, והם צייתו להוראתו.¹¹⁵ היה שכתב, כי היהודים שמרו על שתיקה, כי חששו פן תעניש אותם אסתר, אם יגלו את זהותה!¹¹⁶ והיו שכתבו¹¹⁷ כי היהודים מיזמתם שמרו על שתיקה, "כי לא היה

110. בדומה למחלוקת התנאים בברייתא, מגילה יג ע"א. וראה גם לעיל, הערה 46.
111. ר"י הכהן, הביאו ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), שם; ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), אסתר ב', ז, עמ' סג, ד"ה עוד אפשר; עמ' סח, ד"ה ממה שפירשנו (ושם כתב כי הגי שינה שמה); עמ' סט, ד"ה וכי תימא. וראה גם: ר"א אשכנזי (לעיל, הערה 19), אסתר ב', ז, שכתב שמרדכי שינה את שמה העברי הדסה לשם הארמי אסתר, כדי ששמה לא יסגיר את היותה עבריייה, אבל הוא לא ציין ששינוי שמה נועד להסתירה מן היהודים.
112. לשון ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), אסתר ב', ז, עמ' סג.
113. ראה: ר' משה ב"ר אברהם מייזל (לעיל, הערה 72). אמנם, בדבריו אלו הוא לא בא ליישב את השאלה הנידונה כאן, אלא את השאלה הקודמת, היאך המלך ועבדיו לא הסיקו שאסתר יהודייה.
114. פירוש רבי שמואל מקשן (לעיל, הערה 109), שם. וכעין זה: ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), עמ' סח-סט. על עצם העניין, שנשתנה מראה אסתר באופן משמעותי, עמדו מפרשים נוספים, ובמיוחד הדגיש את הדבר ר"ש די אוזיאל (לעיל, הערה 12), עמ' עח, שכתב: "ששינה אותה ואת נעורותיה לטוב, וכל רואיה לא יכירוה כי נשתנו פניה ממה שהייתה, ופנים חדשות באו לכאן, ופניה הראשונים לא היו לה עוד".
115. ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), עמ' סט. ולפירושו, על כך נאמר במגילה "כי מרדכי ציווה עליה אשר לא תגיד", והיינו שמרדכי ציווה את היהודים "עליה" – על אודותיה, שלא יגלו את זהותה.
116. ר"א הכהן, מדרש אליהו, מהד' מחודשת, בני ברק תשס"ה, מגילת אסתר, עמ' שכא. ובהמשך שם (עמ' שכב), העלה טעם נוסף, שחששו היהודים כי לאחר שידע אחשוורוש שאסתר יהודייה הוא יתרגמה, ולבסוף יתחרט על הריגתה, כפי שאירע ביחס ללושתיה, ואז אותם שגילו את זהותה, שגרמו למיתתה, ייענשו אף הם במיתה!
117. ראה: פירוש מגילת אסתר להרמב"ם (לעיל, הערה 43), עמ' כח-כט; ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', יט, ח"א, עמ' רחצ; ר"ז סורוצקין, מגילת אסתר עם ביאור חוט של חסד,

מפשוטו של מקרא עולה, שלכל המאוחר, במהלך הדרשיח הזה, נודע לו דבר יהדותה של אסתר.¹²⁹ שכן, מרדכי הגיד לו "את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים [ביהודים קרי] לאבדם. ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה" (ד', ז-ח). נמצא, כי בדבריו האחרונים של מרדכי, שאסתר תבקש "על עמה", הוא חשף בפני התך את זהותה של אסתר. כך נאמר גם במדרש לקח טוב ד, ח: "ולבקש מלפניו על עמה – עד עתה אין אסתר מגדת, מעתה נתן לה רשות להודיע שהיא יהודית, שנאמר על עמה".

אכן, לפי הזיהוי של חז"ל, ש"התך זה דניאל",¹³⁰ קרוב לוודאי שהוא ידע על יהדותה של אסתר קודם לכן. מכל מקום, תהיה זהותו של התך אשר תהיה, ברור הדבר שהוא פעל לצד אסתר¹³¹ ולא גילה את סודה.¹³²

יחיד. ראה: מהר"ל (לעיל, הערה 68), אסתר ד', יב, עמ' קנה (ופירש כן גם בדברי הבבלי). אכן, בתרגום ראשון שם ובמדרשי המגילה נאמר שהמן הרג את התך. ראה: מדרש אבא גוריון, סוף פרשה ד; מדרש פנים אחרים, נ"ב, פרשה ד; אגדת אסתר פרשה ד יג; פרקי דרבי אליעזר, פרק נ. ולשאלה, מי בא במקומו להגיד למרדכי את דברי אסתר – הוצעו במקורות אלו פתרונות שונים: אסתר בעצמה (אגדת אסתר ופרקי דרבי אליעזר, וראה ביאור הר"ל שם); רוח הקודש (מדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים); מיכאל וגבריאל (תרגום ראשון); הקב"ה (אגדת אסתר).

129. אכן, יש שכתב ביחס לפסוק "ותקרא אסתר להתך" (ד', ה; שהוא אזכורו הראשון של התך): "כי הוא הי' נאמן ביתה, ואליו היתה מגלה כל מסתוריה, שהוא הי' יודע שהוא [= מרדכי] דודה. ובפרט לדיעה שסובר שהוא דניאל. ואפשר מכאן יש ראי' לדיעה זו מלבד קבלתם". ראה: ר"ב פערלש (לעיל, הערה 35), דף יח ע"ב. נמצא שהדבר פשוט לו, כי גם לדיעה שהתך היה נכרי, הוא ידע על קרבתה המשפחתית של אסתר למרדכי ועל יהדותה, וזאת עוד בטרם התנהל הדרשיח המתואר במגילה.

130. מגילה טו ע"א; בבא בתרא ד ע"א. וכן הוא בתרגום ראשון ד', ה, ובמדרשי המגילה. ראה: אסתר רבה פרשה ח ד; אגדת אסתר פרשה ד ה; מדרש מגלה (לעיל, הערה 55), עמ' 47 (הובא אצל: ר"ד איזנשטיין, **אוצר מדרשים**, א, עמ' 60).

131. בפרקי דרבי אליעזר, פרק נ, הוגדר התך: "נאמן ביתה".

132. לפי האמור בפנים ביחס להתך, ובמיוחד לפי דעת חז"ל ש"התך זה דניאל", קיים דמיון נוסף בין סיפור מגילת אסתר לבין סיפור יוסף במצרים (ראה לעיל, הערה 7): גם ליוסף היה איש שפעל לצדו, האיש "אשר על ביתו" (בראשית מ"ג, טז; מ"ד, א, ד), וגם הוא היה המתווך בינו לבין אחיו, ומכונה "המליץ בינותם" (שם מ"ב, כג). זאת ועוד, לפי חז"ל איש זה היה עברי – מנשה בן יוסף (ראה: בראשית רבה פרשה צא ח, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1130; התרגום המכונה יונתן, בראשית מ"ב, כג – על המליץ; בראשית רבה פרשה פד כ, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1025, "מנשה גרם", והמקבילות; תנחומא הנדפס, מקץ; ; תנחומא [בובר], שם יג, דף עט ע"א; המכונה יונתן, בראשית מ"ג, טז; מ"ד, א; מ"ד, ד – על 'אשר על ביתו'). והנה, כשם שליוסף היה איש נאמן ביתו שבא בסוד מעשיו, ולפי חז"ל אף היה יהודי, כך גם לאסתר היה נאמן בית, התך, ששימש כמתווך, ולפי חז"ל אף הוא היה יהודי!

לפי הבנה אחרונה זו, מיושב גם הקושי המרכזי הנידון במאמרנו (לעיל, פרק ג).¹²⁵ שכן, גם אם ידעו על קשר שהתנהל בין אסתר לבין מרדכי, ואף אם ידעו שמביתו נלקחה לבית המלך, למרות כל זאת לא הגיעו למסקנה שאסתר שייכת ל"עם מרדכי", לפי "שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו"¹²⁶ ובעניין זה יש שהוסיף וכתב:

שאכן שורש הנס היה בזה שלא היו מכירים על צורת פניה של אסתר המלכה שהיא יהודית, אלא כל אחד ואחד חשב שהיא באה מאומתו, וע"כ לא נגעו בה לרעה. ורק מחמת הנס הזה יכלה היא להנשא אל אחשוורוש ולבוא אליו לבקש ממנו לבטל את גזירת המן. וע"כ נהגו להשתנות במלבושים שונים, זכר לאותו הנס שעשה הקב"ה עם צורת אסתר, שפניה נשתנו לכל אחד ואחד כפי אומתו כדי שתוכל להביא את ישועתם של ישראל.¹²⁷

1. על אישים נוספים שידעו את זהותה של אסתר ולא הסגירוה

להשלמת התמונה ראוי לציין, שמסיפור המגילה ומספרות חז"ל עולה, שמלבד מרדכי ויהודי שושן, היו עוד מספר אנשים ונשים שידעו על זהותה של אסתר, אלא שהם פעלו לצדה ודאגו לשלומה ולטובתה, ומוכן יפה מפני מה הם לא הסגירו את זהותה – גם ללא ההסברים שנמנו לעיל בפרקים הקודמים.

א. **התך** – היה אחד מסריסיה של אסתר, ובלשון המגילה: "מסריסי המלך אשר העמיד לפניה" (ד', ה). הוא נזכר במגילה בהקשר של הדרשיח שהתנהל בין מרדכי לאסתר בעקבות גזרת המן, כמי ששימש מעין מתווך, שבאמצעותו הם החליפו ביניהם דברים (ד', ה-יא).¹²⁸

לברר עניין זה. על קושי זה ויישובו, ראה: ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), עמ' מג-מד; שם, אסתר ב', יט, עמ' מה.

125. יש מי שנקט הבנה זו רק כדי ליישב את הקושי הזה – כיצד לא היה ידוע לאחשוורוש ולאנשי חצרו שאסתר יהודייה. אבל בנוגע ליהודים הוא כתב, שהם באמת לא ידעו שאסתר יהודייה, מכיוון ששונו שמה, צורתה ולבושה. ראה: ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), עמ' סח, וכן הנזכר ממנו לעיל בהערות 111, 114.

126. ויש שהגדיל וכתב (לאור גמרא זו), כי "חשבו שמרדכי היהודי חטף נכרית, ורצה לאמץ אותה כבת, ושמו, כי נלקחה מביתו ולא תשאר יהודית. ואולי מפני טעם זה, קרבה הגי וישנה לטובה". ראה: ר"ז סורוצקין (לעיל, הערה 117), עמ' לה.

127. ר"א לוי, **מור והדס** (מגילת אסתר מפורשת ומבוארת), ירושלים תשס"ו, ברכת אהרן, עמ' רסט.

128. מפסוק יב ואילך לא נזכר יותר התך, ובפסוק יב עצמו נאמר "ויגידו למרדכי את דברי אסתר". אפשר לפרש, שמכאן ואילך סריסים אחרים ביצעו את הדבר, ראה: מגילה טו ע"א: "ואילו איהו לא אזל לגביה", ורש"י שם: "ואסתר שלחה דבריה על ידי אחרים". אמנם, יש שפירש שגם שליחות זו בוצעה על ידי התך, ואף שנאמר "ויגידו", מצינו במקרא לשון רבים גם לגבי

שהוכיחו זאת מדברי אסתר "גם אני ונערתי אצום כן" (ד', טז) 139 – "שאם לא היו עבריות, מה ענין צום הנכריות, אשר לא מבני ישראל המה, להצלת אומה ישראלית?" 140

לדעה שנערות אלו היו יהודיות, היו שהוסיפו לבאר, מדוע דווקא הן ניתנו לאסתר. 141 היו שאמרו, שהגי מיזמתו נתן לאסתר נערות עבריות, לפי שידע שגדלה בבית מרדכי – "עם היות שלא היה יודע עמה ומולדתה, הנה אחרי היותה מורגלת בין העבריות, נתן לה נערות עבריות, ולכן אמר 'הראיות לתת לה' מצד היותה מגודלת בין העבריות". 142 והיו שאמרו, כי מן השמים נסתבב הדבר, "שניתן לה משרתות ישראליות ע"פ נס" 143

נמצא, שלפי תרגום שני והמפרשים הסבורים שהנערות האלו היו נכריות, מן הסתם הן לא ידעו על זהותה של אסתר. מנגד, לפי מדרש מגלה, שאסתר גיירה אותן, וכן לפי רבים מן הפרשנים שהנערות האלו היו יהודיות, הרי שהן ידעו על דבר יהדותה של אסתר, 144 אבל הן היו בעלי בריתה וסודה, ולפיכך גם הן לא הגידו את עמה ואת מולדתה.

ג. הגי – הוא נקרא בתחילה "הגא סריס המלך שומר הנשים" (ב', ג), ובהמשך "הג" (ב', ח). הגי היה האחראי על הנשים שנאספו אל שושן הבירה, שמתוכן היה המלך אמור לבחור מלכה. כאשר נלקחה אסתר אל בית המלך, מסופר עליו:

שהציע שנערות אסתר הן אותן בנות ישראל שעמדו בתחילה לפני ושותי, וכבר קדמו בזה הרמב"ם בפירושו לאסתר (לעיל, הערה 43), עמ' מב.

139. ראה: ר"א אשכנזי (לעיל, הערה 19), אסתר ב', ט; ר"מ ראפפארט (לעיל, הערה 33), עמ' 37.
140. ר"א אשכנזי שם. אכן, אפשר לדחות הוכחה זו ולומר, שהן היו נכריות, והן צמו רק מתוך כבוד לאסתר, גברתן ומלכתן, ולאות השתתפות בצרתה. ראה: ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), עמ' פה; ר"ש די אוזידא (לעיל, הערה 12), עמ' קסט. וראה גם: מהר"ל (לעיל, הערה 68), עמ' קסא, שעמד על התועלת שהייתה לאסתר בצום נערותיה.

141. יש מי שהציע שמרדכי הוא שהזמין לה נערות עבריות, אבל הדגיש ש"זה אינו מוכרח". ראה: ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), אסתר ד', טז, עמ' קלג. ויש שכתב שאסתר היא שבחרה לעצמה נערות יהודיות. ראה: ר' יהודה ליב ב"ר אליעזר מזלאבין (לעיל, הערה 38), דף סט ע"ב, והוסיף: "ושמא תאמר א"כ עשתה שלא כהוגן, שע"י ברירת הנערות יוכל להתגלות עמה... ע"ז אמר 'לא הגיידה אסתר את עמה ואת מולדתה', תפס מלת הגדה, לומר מה בכך שמצד מעשי' יכלו להבין מי הם עמה, מ"מ אינה נידונה כדניאל, כי הוא הגיד [צ"ל: הגיד] בפירוש אבל היא הסתירה, ומעצמם הבינו, ואין בכך כלום. והאות ע"ז כי כן צוה מרדכי 'אשר לא תגיד', ירצה כל צווי מרדכי ג"כ לא ה' רק על הגדה מפורשת".

142. ר"א אשכנזי (לעיל, הערה 19), אסתר ב', ט.
143. ראה הנזכרים לעיל, הערה 38, והציטוט בפנים הוא מדברי ר"י מליסא שם.
144. אמנם, גם לשיטה זו שהנערות היו יהודיות, יש שכתב שהן לא ידעו שאסתר היא יהודייה, עד אשר צמה לפני בואה אל המלך. ראה: רנ"ג וינטרויב (לעיל, הערה 68), אסתר ב', ט, עמ' כג; אסתר ה', טז, עמ' נא.

ב. נערות אסתר – על נערות אלו אנו שומעים לאחר שנלקחה אסתר "אל בית המלך, אל יד הגי שומר הנשים": "ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותקה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים" (ב', ט). פעם נוספת אנו שומעים עליהן לאחר שקרע מרדכי את בגדיו ולבש שק ואפר בעקבות גזרת המן, וככתוב: "ותבואנה [ותבואנה קרי] נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה" (ד', ד). ובהמשך אותה פרשה הן מוזכרות שוב, כאשר דרשה אסתר ממרדכי צום בן שלושה ימים, והוסיפה ואמרה: "גם אני ונערתי אצום כן" (ד', טז) 133

בסיפור המגילה לא נתבררה זהותן של הנערות הללו, אבל בספרות חז"ל יש לכך התייחסות. בתרגום שני (ב', ט) נאמר שנערות אלו היו נכריות – "עולימתא עממתא" 134. מנגד, במדרש מגלה נאמר שאסתר גיירה אותן. כך הוא לשון מדרש זה:

ד"א, ואת שבע הנערות הראיות לתת לה – מה הוא הראיות לתת לה, שהיו בעלי סודה, והיתה מתייעצת עמם, והיתה מונה ספירת ימי נדתה, לכך נאמר הראיות לתת לה, שהיו ראיון לה כמות. ועוד אמרו חכמים ז"ל, שהודיעה אותם שהיא יהודית וגיירה אותם בסתר, לכך נאמר ואת שבע הנערות הראיות לתת לה. 135

גם בספרות הרבנית נתפלגו הדעות. יש שנקטו שנערות אלו היו נכריות. 136 אבל לעומתם, לא מעטים הציעו, כי נערות אלו היו יהודיות 137 מעיקרן, 138 ויש

133. בספרות חז"ל שתיים מהן נזכרות שוב, בשלב מאוחר יותר, כאשר "ביום השלישי" באה אסתר אל המלך, "ותקח עמה את שתי נערותיה", ראה: אסתר רבה פרשה ט א, והמסופר עוד שם.

134. כך הוא לשון תרגום שני שם (לעיל, הערה 77, עמ' רלא): "ומנותא דהוון יהיבין לה לאסתר הות יהבא להום בפום עולימתא עממתא, מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתא דמלכא". ולנוסח אחר, סוף הדברים הוא: "דלא הות טעמא אסתר מדי מן ביתא דמלכא". לאמור: את המנות שנתנו לאסתר היא נתנה לנערותיה הגויות, כי היא לא טעמה יין, או מאומה לנוסח האחר. וראה להלן, הערה 138, ביחס לתרגום ראשון.

135. מדרש מגלה (לעיל, הערה 55), עמ' 46.
136. למשל: ר"ט צהלון (לעיל, הערה 6), עמ' פה. לדבריו, משום כך אמרה אסתר "גם אני ונערתי אצום כן", ונקטה "אצום" בלשון יחיד, כי עיקר הצום ותועלתו יבוא ממנה ולא מהן, לפי שהן היו גויות. או למשל: מהר"ל (לעיל, הערה 68), עמ' קסא. לדבריו: "בודאי אותם הנערות לא היו יהודים כי אם מאומה אחרת, כי לא לקחה אסתר נערות יהודים כדי שלא ידעו כי היא יהודית".

137. ראה למשל: ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', ט, עמ' רסג-רסד. וכן ראה הנזכרים לעיל בהערות 37, 38. וגם יש שכתבו ש"אסתר גיירתם". ראה למשל: ר"י אבן יחיא, אסתר ד', טז.

138. אפשר שהד להבנה זו עולה מן המובא בתרגום ראשון ב', ט, שנערות אלו היו צדיקות ("כולהן צדקתן"), וכפי שעמד על כך ר"ש די אוזידא (לעיל, הערה 12), עמ' עז. עוד עיין שם

הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה? – מגוון של גישות בספרות הרבנית

לדברי ר"י עראמה, ידעו שאסתר נלקחה מבית מרדכי, וממילא ידעו הכול שהיא יהודייה. ועם זאת, מרדכי ציווה על אסתר שלא תגלה את ייחוסה, וזאת מתוך תקווה שהדבר יקל על בחירתה¹⁴⁹ – "כדי שיחשיבוה בבית המלך"¹⁵⁰!

אלו ודחיתן, ראה: ר"ש הלוי אלקבץ (לעיל, הערה 6), אסתר ב', י, ח"א, עמ' רסח-רעב, וגם: ר"י הצרפתי (לעיל, הערה 79).

149. ר"י אביגדור, המהדיר של מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק (לעיל, הערה 15), עמ' כג, הערה 130, כתב: "בודאי, לכתחילה, לא רצה שתלקח אסתר אל מלך גוי אך כשראה שנבחרה, מבין הנערות הרבות שבממלכה, הבין כי רצון ד' הוא שתגיע למלכות והחל להשתדל בדבר".

150. דברי ר"י עראמה הללו טעונים הסבר. מצד אחד הוא כותב, שמרדכי העדיף להסתיר את ייחוסה של אסתר, "כדי שיחשיבוה בבית המלך", אולם, מצד שני, הדבר יזוע שאסתר הייתה מצאצאי שאול המלך, וכפי שהעמידונו על כך חז"ל במספר מקורות (למשל: "בשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר" – מגילה יג ע"ב; "מדבית שאול קאתינא" – שם טז ע"א; וראה גם: תרגום שני, אסתר ד', יג). ואם כן, היה לו למרדכי לגלות את ייחוסה המכובד של אסתר, משום שדווקא בגללו יחשיבוה!

ר"י עראמה לא עמד על הקושי הזה שמעוררים דבריו, והותיר לנו לנסות לעמוד על כוונתו, ונראה לנו להציע שני אופנים בפירוש דבריו:

אופן א – אפשר שלדעת ר"י עראמה, מרדכי היה סבור שייחוסה של אסתר למשפחת שאול לא נחשב ייחוס ראוי. שכן, מלכות שאול הייתה מלכות של מלך אחד, שלא נמשכה אלא הסתיימה באופן טרגי, ב"שאול ובניו נופלים בחרב" (ויקרא רבה פרשה כו, ז, מהד' מרגליות עמ' תרו-תרח, לפי נוסח הדפוסים). ומאחר שהייתה מלכותו של שאול "מלכות עוברת" (ירושלמי שקלים פ"ו, מט ע"ד), כי אז, מוטב להסתיר ייחוס זה, ובכך לאפשר לאחשוורוש לחשוב שאסתר מיוחסת יותר (וכדברי ר"י עראמה "שהיא מזרע מלכות בית רב גדול שמו בגוים"), היינו שהיא מזרע בית דוד, שנמשכה מלכותו והיא "מלכות קיימת" (ירושלמי שם) – "מלכות עולמים"! (ויקרא רבה פרשה י, ח, מהד' מרגליות עמ' רטו).

לאופן זה יש להוסיף, כי למרות שמרדכי חשש מלגלות את ייחוסה של אסתר, בסופו של דבר נתברר כי לא היה לחשש הזה מקום, וייחוסה לבית שאול לא גרע מכבודה אלא הוסיף עליו, וכפי שמובא במגילה טז ע"א: "בתחלה על ידי תורגמן, כיון דאמרה ליה: מדבית שאול קאתינא – מיד 'ויאמר לאסתר המלכה' (ז', ה)" – הרי שכאשר נודע לאחשוורוש שאסתר מיוחסת לבית שאול, הוא דווקא התייחס אליה בחשיבות יתרה.

אופן ב – אפשר שר"י עראמה אווזו בפשוטו של מקרא, שלפיו אין הכרח לייחס את מרדכי ואסתר לשאול המלך (ובאמת, גם בספרות חז"ל אפשר שמצאנו דעה אחרת בנוגע לייחוסו של מרדכי. ראה למשל: מגילה יב סע"ב - יג רע"א, שמרדכי היה מצאצאי שמעי בן גרא. ומהרש"א, חידושי אגדות, מגילה יג ע"ב, ד"ה לא יגרע, כתב ששמעי זה היה אמנם ממשפחת שאול, אבל לא מזרע שאול עצמו אלא מזרע קיש אבי שאול), ואם כן, אפשר לומר שלכן הורה מרדכי לאסתר שלא לגלות את ייחוסה, כדי שיהיה מקום לחשוב שהיא מיוחסת יותר ממה שהיא באמת – לחשוב שהיא מצאצאי מלכים (ואולי גם מצאצאי שאול).

ובאמת, לשני האופנים הללו, יש להביא בחשבון את האפשרות, שמרדכי הסתיר את ייחוסה של אסתר כדי שיחשבו שהיא מצאצאי מלכים נכריים. לשון אחר: ייתכן שבדברי ר"י עראמה "בחשבם שהיא מזרע מלכות בית רב גדול שמו בגוים" אינם מתייחסים למלכות ישראל אלא למלכות בעלמא! בעניין זה יש לזכור את שכתב ר"י עראמה (צוטט לעיל פרק ד, סעיף 2),

"ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב" (ב', ט).

מסיפור המגילה אין אפשרות להסיק אם ידע הגי את זהותה של אסתר, וגם בספרות חז"ל אין לכך התייחסות. אכן, בספרות הרבנית, כאמור לעיל (פרק ב, 2), יש שכתבו, שאסתר גילתה לו שהיא יהודייה¹⁴⁵, ויש שכתב שהגי עצמו היה יהודי¹⁴⁶! אכן, אף לדעות חריגות אלו, ברור הדבר, שלא הייתה לו כל כוונה להרע לאסתר, אלא רק לדאוג לה ולסייעה, כך שסודה נשמר עמו.

ז. שתי הגישות 'המיוחדות' בספרות הרבנית

לצד שתי הגישות הרווחות בספרות הרבנית בנוגע לשאלה המרכזית הנידונה במאמר זה – כיצד לא הסיקו אחשוורוש והמן שאסתר היא יהודייה, ואשר הוצעו לעיל בפרק ד – מתבלטות שתי גישות נוספות ומיוחדות, ועליהן נעמוד עתה.

1. גישה א – ידעו שאסתר יהודייה, אבל לא ידעו את ייחוסה

היו שאמרו, וזאת בניגוד גמור למקובל, כי באמת ידעו הכול שאסתר היא יהודייה! אלא שלא ידעו את ייחוסה, שהיא מצאצאי שאול המלך – והוא הדבר שנמנעה אסתר מלהגיד.¹⁴⁷

דומה, שחלוצה של גישה זו הוא ר' יצחק עראמה (ספרד, המאה ה"ט), אשר בתחילה נקט גם הוא אחת מן הגישות הרווחות (כמובא לעיל פרק ד, 2), ולאחר מכן כתב כדברים הבאים:

האמנם כי יש לי בזה דעת אחרת, אכתוב אותו אף על גב דמסתפינא ממאי דרגילנא עליה מימים לימים, והוא כי הדבר מפורסם ביניהם שאסתר היא ישראלית כי מבית מרדכי לוקחה. אמנם כשראה שלוקחין אותה לטוב יופיה כי מד' היתה, ראה לו שיסתיר ייחוסה, כדי שיחשיבוה בבית המלך בחשבם שהיא מזרע מלכות בית רב גדול שמו בגוים, שהוא אומן אותה כמו שאמרנו... וזהו דעת אמיתי ונכון, לא יכחשוהו הכתובים כלל אבל יקימוהו.¹⁴⁸

145. ר"ט צהלון (לעיל, הערה 32); רנ"ח פאפע (לעיל, הערה 32).

146. ר"מ ראפפארט (לעיל, הערה 33).

147. דומה, שבגישה זו יש מענה גם לשאלה הכיצד לא הסגירו יהודי שושן את זהותה של אסתר (לעיל, פרק ה), שהרי לגישה זו באמת הכול ידעו שהיא יהודייה, ולא היה מה להסגיר. ולגבי ייחוסה של אסתר, אפשר שלא ידעו יהודי שושן שאסתר מסתירה זאת ושאחשוורוש כה מעוניין במידע זה, לפי שהיה זה עניין אישי בין אסתר למלך בלבד.

148. מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק (לעיל, הערה 15), עמ' כג-כד. בהמשך דבריו, מוכיח ר"י עראמה את נכונות ההבנה הזאת מכמה פסוקים במגילה וממאמר תלמודי, ולדיון בראיותיו

בהפיכתם לעבדים¹⁵⁵ ובאשר לאסתר עצמה, כתב ר"י עראמה, שהמן חשב "שכיון שלוקחה לבית המלכות כבר יצאה מכללם ונשתמדה, והמשומדים קשים לישראל לעולם"¹⁵⁶.

2. גישה ב – לא ידעו שאסתר יהודייה, והיה זה 'מעשה נסים'

בשונה מן הגישה הקודמת, שאחשורוש, המן ושאר אנשי החצר ידעו שאסתר יהודייה, אוחזת הגישה שלהלן בדעה המקובלת והרווחת – שהם לא ידעו זאת, אלא שלסיבת הדבר היא מעלה הסבר מיוחד.

כך כתב ר' שמואל די אוזידא (צפת, המאה ה"ז) בהתייחסו לקושי היאך לא ידעו שאסתר יהודייה, "שהרי כבר ידעו שלקחה מבית מרדכי, והדברים ניכרים שהיא יהודית, כיון שהיתה בבית יהודי", וזו לשונו:

ולי נראה שאין לתמוה על זה, כי כיון שהכל היה מעשה נסים ותשועה צפונה לעתות בצרה, גם זה היה מעשה נסים, והשי"ת סכל עצתם שלא ידעו ולא הבינו מבית מי לקחה, באופן שלא ידעו כלל עמה ומולדתה עד אשר בא עת אשר הוצרך הגילוי באומרה 'כי נמכרנו אני ועמי להשמיד' כו', ואז תמה המלך ואמר 'מי הוא זה ואיזה הוא' כו'¹⁵⁷.

לדברי ר"ש די אוזידא, אכן, ידעו כי אסתר יהודייה, אלא ש"מאת ה' היתה זאת" שלא נודע הדבר ונעלם מעיני כול.

בגישה זו הלכו מפרשים נוספים, שהבליטו את עניין הנס באירועים ובפרטים שונים הקשורים להסתרת זהותה של אסתר.¹⁵⁸ כך למשל, כתב ר' מרדכי מערקל ב"ר יחיאל (המאה ה"ז): "שאף זה היה נס, שהיה מרדכי מתהלך בכל יום ויום לדעת את שלום אסתר, ולא היו מרגישים שהיא מן משפחתו ועמר"¹⁵⁹.

155. על הערמה זו וטיבה, על פרשנים נוספים שהציעו זאת (ללא קשר לשאלה הנידונה כאן במאמרנו) ועל הצעות אחרות שהועלו בנוגע להערמת המן, ראה בהרחבה: ב' שפיגל (לעיל, הערה 4), עמ' 99-108.

156. מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק (לעיל, הערה 15), עמ' מד, ועיין שם בדבריו.

157. ביאור רבי שמואל די אוזידא (לעיל, הערה 12), עמ' פב.

158. כמו ר"י מליסא (לעיל, הערה 13), אסתר ב', ז-ט, וראה גם דבריו להלן בפנים ובהערה 162. ויש שציין לעניין נסי בהסתרת פרט אחר הנוגע לאסתר, והוא היותה אשת איש (אשת מרדכי, על פי מגילה יג ע"א). כך למשל, ר"ש ליפשיץ (לעיל, הערה 25), דף ו ע"ב, על הפסוק "לקחה מרדכי לו לבת", כתב: "שזה היתה מעשי נסים מאת השי"ת להקדים הרפואה למכה, שלא ידע שום אדם שאסתר כבר היא אשת איש". לדעתו, לבית המלך לא נלקחו אלא בתולות, ואלמלא הנס, לא היו לוקחים את אסתר לבית המלך.

159. מירא דכיא (ד"ר: לובלין, שצ"ז), בתוך: מקראות גדולות אורים גדולים (לעיל, הערה 11), ח"ב, עמ' א'קעא.

שותף לגישה זו, שהכול ידעו על אסתר שהיא יהודייה ומה שלא הגידה הוא את ייחוסה, היה ר' אהרן אביוב (המאות ה"ז-י"ז), אלא שלדעתו, שיקולו של מרדכי היה שונה במקצת, וזו לשונו:

והטעם מפני שהיה ידוע למרדכי שנאת עמלק לכל בני רחל שהם שטנם, ובהיות אז המן בבית המלך שר וחשוב... לכן רצה שתסתיר אסתר שבטה, ולא תגיד היותה משבט בנימין, ואם באולי ידעו שהיא משבט בנימין, לפחות תסתיר מולדתה שהיא מזרע שאול המלך, שאז ודאי המן לא ינוח עד שיחרחר ריב ומדון בינה ובין המלך.¹⁵¹

בהמשך דבריו שב ר"א אביוב והדגיש, שכל הכבוד שעשה לה הגי, היה מצד שהסתירה עמה ומולדתה, "שלולי כן לא היתה מוצאת חן ושכל טוב בעיניהם".
יושם אל לב, כי מיוחדותה של הגישה שלפנינו היא בפרשנות הנועזת שהיא מציעה, הנוגדת הן את המקובל בפשוטו של מקרא הן את המקובל בספרות חז"ל.¹⁵² על חריגות הגישה הזאת מצביעות שתי עובדות נוספות: האחת, מיעוט החכמים שאחזו בה בפירושיהם למגילת אסתר; והשנייה, שגם האוחזים בה לא הסתפקו רק בה, אלא טרחו תחילה להציע את אחת מן הגישות הרווחות.¹⁵³

* * *

להשלמת התמונה יש להעיר, כי הגישה שלפנינו מעוררת קושי אחר – כיצד אישר אחשורוש את תכנית המן להשמדת היהודים, אם המלכה בכללם? וגם קשה: היאך בכלל ההין המן להציע תכנית שכזו, כאשר ידע שהמלכה היא יהודייה!?

באמת, יש לבעלי גישה זו מהלך מיוחד בהבנת הדבר, ועיקרו הוא שהמן פעל בערמה,¹⁵⁴ וכאשר בא אל המלך, על מנת שיאשר את תכניתו נגד היהודים, הוא הולך אותו שולל בשניים: ראשית, הוא לא גילה שאותו עם 'בעייתי', ש"למלך אין שְׁנָה להניחם" (ג', ח), הוא העם היהודי. ועוד, הוא לא ביקש להורגם ולהשמידם, אלא רק "לאבדם" (ג', ט), ובכך גרם למלך לחשוב שהוא מעוניין רק בגירושם או

שמרדכי אמר ללוקחי אסתר מביתו: "שלהיותה יפת תואר וטובת מראה לקחה לו לבת, כסבור שהיא מזרע המלוכה מן הפרתמים". לפי דרכו זו, אפשר שמשום כך אמר מרדכי לאסתר להסתיר את ייחוסה, כדי שיחשבו עליה כדברים האלה. ואף שר"י עראמה סבור "כי הדבר מפורסם ביניהם שאסתר היא ישראלית" אין בכך סתירה להבנה זו, שהרי אפשר שהיא מזרע המלוכה מן הפרתמים, ועם זאת, לקחה מרדכי לו לבת וגידלה כיהודייה לכל דבר!

151. ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), אסתר ב', י, עמ' סט-ע.

152. ראה המוסבר לעיל, פרק א, ביחס לפשוטו של מקרא; ולעיל הערות 5, 6, ביחס לספרות חז"ל.

153. על הגישה שנקט בתחילה ר"י עראמה, ראה לעיל פרק ד, סעיף 2. ועל הגישה שנקט בתחילה ר"א אביוב, ראה לעיל, הערה 72.

154. ראה: מגילת אסתר עם פירוש עקידת יצחק (לעיל, הערה 15), עמ' מ-מד; ר"א אביוב (לעיל, הערה 72), עמ' קו (שהציע ש"לאבדם" משמעו גם איבוד ממונם או המרת דתם).

נסתרת, כיוונה את ההתרחשויות. בניסוח אחר ניתן לומר שגישה זו 'מעוניינת' בקושי זה, בהעצמתו ובהחרפתו, כי ככל שיגדל הקושי כן תתחזק ותגדל ההכרה במעורבות ה' ובנסיו לישראל באותו הדור; ב. זאת ועוד: בשונה מכול שלוש הגישות הקודמות, שמציעות יישובים מקומיים ונקודתיים לקושי הנידון, הרי שהגישה שלפנינו, מלבד שהיא מספקת פתרון לכלל הקשיים בפרשת זהותה של אסתר,¹⁶⁵ יש בה כדי לתת מענה גם לקושיות נוספות ורבות שמתעוררות בשאר חלקי המגילה.

אכן, ככול שנרחיב ונעמיק את היכרותנו עם הספרות הרבנית הענפה שנכתבה סביב מגילה זו, מהרה נגלה, שיש לה מהלכים לגישה 'הנסית' הזאת, לאורכה ולרוחבה של מגילת אסתר!¹⁶⁶

נמצא, שהאוחזים בגישה זו מלמדים על נס נוסף שמצטרף אל מסכת הנסים והנפלאות שעשה ה' לאבותינו בימי מרדכי ואסתר!

ויש שראה בכל פרשת ההסתרה, מעיקרה, נס. כך כתב ר' יעקב לורברבוים מליסא (המאות ה"ח-ה"ט):

לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה – ניבא ואינו יודע מה ניבא, שהדבר היה מוכרח שלא ידע שום אדם שמיהודים היא, דאם לא כן לא היה נשא לב המן לגזור גזירה זו, וגם הישראל היו אומרים אחות לנו בבית המלך,¹⁶⁰ וזה נס גדול... ואף שלא היה לה שום טעם על העלמת עמה, כי לכאורה היה יותר טוב לומר שהיא יהודית, אולי מחמת זה ימאסו בה, שידוע היה שאחשוורוש שונא את ישראל הוא, רק הש"י שם בלבו והכריחו לצוות עליה שלא תגיד.¹⁶¹

לדברי ר"י מליסא, כל עניין הסתרת הזהות של אסתר, מיסודו, היה נס, לפי שלא היה טעם והיגיון להסתירה, אלא שה' הכריח את מרדכי לצוות כן על אסתר.¹⁶² מובן מאליו, כי גישה זו, מלבד שהיא מיישבת את הקושי המרכזי הנידון במאמרנו (כיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה), היא יכולה לתת מענה גם לשאלות נוספות בפרשה זו – דוגמת אלו שנסקרו עתה, ודוגמת אחרות שעוררנו לעיל.¹⁶³ כך למשל, בנוגע לשאלה כיצד השלים אחשוורוש עם סירובה של אסתר לגלות לו את עמה ומולדתה (לעיל פרק ד, 3), כתב ר' אברהם שמואל בנימין סופר (המאה ה"ט): "ובאמת היה נס נפלא על כי לא חרה אף אחשוורוש עלי", ומאת ה' היתה זאת".¹⁶⁴

יושם אל לב, כי מיוחדות הגישה שלפנינו, היא בשני דברים: א. בשונה מכול שלוש הגישות הקודמות אשר מיישבות את הקושי הנידון כל אחת בדרכה שלה, הרי שהגישה שלפנינו, לאמתו של דבר, מותירה את הקושי במקומו, וכמו אומרת: הקושיה היא אכן קושיה, אלא שעם זאת אירע מה שאירע, לפי שיד שמימית,

160. מדבריו אלו משתמע שגם היהודים לא הכירוה, לפחות לא כאסתר המלכה. כמו כן משתמע מדבריו, שאם היו מכירים אותה היו אומרים "אחות לנו בבית המלך", ואולי לא היו נושעים. על עניין זה האחרון ראה: מגילה טו ע"ב, בברייתא "מה ראתה אסתר שזימנה את המן".

161. ראה: ר"י מליסא (לעיל, הערה 13), אסתר ב', י-יא. יש להדגיש כי עניין הנס בולט הרבה בפירושו לאסתר. למשל, על עצם לקיחת אסתר לבית המלך כתב, שהיה בדבר נס גדול (שם, אסתר ב', א). ועל שנתנו לה מאכל יהודי כתב: "אין נס גדול מזה" (שם ב', ט – צוטט בפנים, לעיל פרק ב, סעיף 2 ד). וסיכם (שם, ב', יז): "הרבה ניסים שנעשו לאסתר לא נכתבו רק ברמז מטעם יראת המלכות".

162. על מעורבות שמימית מעין זו, שהקב"ה משתלב 'מבפנים' במנגנון קבלת ההחלטות של האדם, ראה: ב' שפיגל, 'מדוע "יוסף מוקר שבי" קנה את הדג?', סיני קלג, תשס"ד, עמ' סז-סח, הערה 95.

163. יש בה כדי לתת מענה גם לשאלה, כיצד לא הסגירו יהודי שושן את זהותה של אסתר (לעיל פרק ה), ולצד כל הביאורים שנמנו לעיל, ניתן עתה ליישב שהיה זה 'מעשה נסים' (אפשר שהיה זה 'נס בעלמא', ואפשר שהיה זה הנס "שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו", וכפי שהוסבר לעיל שם, ג).

164. כתב סופר (על התורה), מהד' ר"י וייס, תל אביב תשנ"ה, ח"א, מגילת אסתר, עמ' שעא.

165. כלומר, הן לקושי המרכזי – הכיצד לא ידעו אחשוורוש והמן שאסתר יהודייה, הן לקשיים הנלווים, כמו: כיצד השלים אחשוורוש עם סירובה של אסתר, וכפי שנתבאר בפנים. גם ביחס לקשיים האחרים שהועלו בפרשה זו (שלא מצאנו לעת עתה מי שתירצם באופן זה), יש בתפיסה זו, שהיה כאן 'מעשה נסים', כדי לתרצם. לעומת זאת, הגישות האחרות מיישבות רק את הקושי המרכזי, אבל אין בהן כדי ליישב את מכלול הקשיים שבפרשה (ואף שהגישה המיוחדת הראשונה ומקצת מן הפירושים לגישות הרווחות, נותנים מענה לקשיים נוספים, כאמור לעיל בפנים וכניכר למעיין, עם זאת אין בהם כדי לספק מענה אחיד וזהה לכלל הקשיים שבפרשת הזהות של אסתר).

166. לביטויים נוספים של גישה זו במגילת אסתר, בספרות הרבנית בכלל וביצירת ר"ש די אוזיאל בפרט, ואף להבלטת פן מיוחד בטיב הנסים, ראה: ב' שפיגל (לעיל, הערה 4), עמ' 113-115, ובהערות שם.